

VAASAN YLIOPISTO

Filosofinen tiedekunta

Mirke Perämäki

Kankkunen hellittää

Alkoholin, humalan ja krapulan synonymiaa ja metaforia Juha Vuorisen
teoksessa *Juoppohullun päiväkirja*

Nykysuomen pro gradu -tutkielma

Vaasa 2017

SISÄLLYS

TAULUKOT	2
KUVIOT	3
TIIVISTELMÄ	5
1 JOHDANTO	7
1.1 Tavoite	8
1.2 Aineisto	8
1.3. Menetelmä	10
2 LEKSIKAALINEN SEMANTIikka TEORIATAUSTANA	12
2.1 Nominaalimääritelmä ja reaalimääritelmä	12
2.2. Merkityksen koostuminen	14
2.2.1 Denotatiivinen merkitys	16
2.2.2 Konnotatiivinen merkitys	17
2.2.3 Stilistinen merkitys	17
2.2.4 Affektiivinen merkitys	17
2.2.5 Refleктоiva merkitys	18
2.2.6 Kollokatiivinen merkitys	18
2.3 Synonymia	19
2.4. Slangi	24
3 METAFORATEORIA	27
3.1 Lakoffin ja Johnsonin kognitiivinen metaforateoria	28
3.2 Lakoffin ja Johnsonin metaforaluokittelu	30
3.2.1 Strukturaalinen metafora	30
3.2.2 Orientoiva metafora	31
3.2.3 Ontologinen metafora	32
4 ALKOHOLIJUOMIEN TYYLI- JA SÄVYEROT	34
4.1 Väkevät viinat, viinit ja muut tarkasti rajaamattomat alkoholijuomat	34

4.2 Oluet	39
5 HUMALAN TYYLI- JA SÄVYEROT	44
5.1 Humalan tyylierot	44
5.2 Humalan tunnesävyt	46
6 KRAPULAN TYYLI- JA SÄVYEROT	48
6.1 Krapulan tyylierot	48
6.2 Krapulan tunnesävyt	50
6.3 Krapulan myötämerkityksiä	51
7 METAFORISET ILMAUKSET	53
7.1 Strukturaaliset metaforat	54
7.2 Orientoivat metaforat	55
7.3 Ontologiset metaforat	56
7.3.1 Personifikaatio	56
7.3.2 Säiliömetaforat	57
8 TULOKSET JA PÄÄTELMÄT	59
LÄHTEET	62
TAULUKOT	65
Taulukko 1. Alkoholien synonyymit (pl. oluet).	65
Taulukko 2. Oluen synonyymit.	66
Taulukko 3. Humalan synonyymit.	67
Taulukko 4. Krapulan synonyymit.	68
KUVIOT	
Kuvio 1. Sanan muodon ja merkityksen liitto	14
Kuvio 2. Muodon ja merkityksen kytkös	15
Kuvio 3. Synonymian jaottelu	21
Kuvio 4. Täydellinen synonymia	23

Kuvio 5. Hyperonyymi ja hyponyymi	23
Kuvio 6. Metaforan semanttinen kaava	27

VAASAN YLIOPISTO**Filosofinen tiedekunta**

Tekijä:	Mirke Perämäki
Pro gradu -tutkielma:	Kankkunen hellittää Alkoholin, humalan ja krapulan synonymiaa ja metaforia Juha Vuorisen teoksessa <i>Juoppohullun päiväkirja</i>
Tutkinto:	Filosofian maisteri
Oppiaine:	Nykysuomi
Valmistumisvuosi:	2017
Työn ohjaaja:	Esa Lehtinen

TIIVISTELMÄ:

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää millaisia synonyymeja tyyli- ja sävyeroiltaan humalasta, krapulasta ja erilaisista alkoholijuomista löytyy teoksessa *Juoppohullun päiväkirja*. Tutkimuksen teoreettisena taustana synonymiantutkimuksessa käytän leksikaalista semantiikkaa. Tavoitteena on selvittää myös aineistosta löytyviä metaforisia sanoja ja ilmauksia liittyen humalaan, krapulaan ja eri alkoholijuomiin. Metaforia analysoin John Lakoffin ja Mark Johnsonin kognitiivisen metaforateorian avulla.

Tutkimusaineistona on kirjailija Juha Vuorisen teos, *Juoppohullun päiväkirja*, vuodelta 2006. Olen kerännyt teoksesta humalan, alkoholin ja krapulan eri synonyymit ja tarkastellut näiden sävy- ja tyylieroja. Tutkimusaiheeni rajautuu juuri näihin kolmeen aihealueeseen siksi, että katson näiden kolmen aihealueen muodostavan loogisen jatkumon. Aineistonkeruu metaforisiin ilmauksiin on ollut ainoastaan laadullista suhteellisen pienen aineiston vuoksi.

Semantiikka tutkii merkitystä, leksikaalinen semantiikka on semantiikan osa-alue ja tutkii nimenomaan sanojen merkitystä. Teoria tutkii, mitä eri merkityksiä sanoilla on, millaisia sanojen merkitysten väliset suhteet ovat ja miten sanojen merkitykset muuttuvat. Kognitiivisen metaforakäsityksen mukaan suurin osa käsitejärjestelmästä on luonteeltaan metaforista. Koko ajattelutapamme on niin metaforista, että emme edes huomaa kaikki metaforisia ilmauksia, joita puheessamme ja kirjoituksessamme viljellemme.

Tutkimuksen aineisto on sanastoltaan erittäin runsas ja synonyymisia sanoja löytyi kattavasti niin määrällisesti kuin laadullisestikin. Slangia tutkittavissa sanoissa on huomattavan paljon. Tuloksena on monipuolisen kuva suomen kielen sanaston rikkaudesta. Kielemme rikkaus näkyy myös teoksen metaforisissa ilmauksissa.

AVAINSANAT: semantiikka, synonymia, metafora, slangi, alkoholi

1 JOHDANTO

Suuri osa suomalaisista juo alkoholia. Tämä tilastoitu fakta selviää muun muassa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (käytän myöhemmin lyhennettä THL) vuosittaisesta tilastoraportista vuodelta 2016. Absolutisteja Suomen väestöstä on noin 10 prosenttia. Alkoholin aiheuttamiin sairauksiin ja myrkytyksiin on Tilastokeskuksen (2017) mukaan kuollut vuonna 2015 noin 1700 henkilöä. Tämä tarkoittaa kolmea prosenttia kaikista kuolinsyistä. Näistä kolme neljäsosaa on miehiä.

Oluella ja Koskenkorvalla on ollut Suomessa jo pitkään lähestulkoon kansallisjuoman asema. Suomalaisten juomistyyli eroaa eurooppalaisesta selkeästi. Siinä missä Etelä-Euroopassa opitaan juomaan viiniä ruuan kanssa, me opimme hakea perjantaipullon Alkosta ja tissutella se yksin, ilman ruokaa ja jopa ilman seuraa. Tämä edellä mainittu ”harrastus” on saanut jopa huomiota maailmalla kalsarikännit -emojien muodossa (This is Finland 2017). Edellä mainittu kuvaus suomalaisesta juomiskulttuurista saattanee olla stereotyyppinen, mutta tutkimusten mukaan tämä on ainakin osittain totta. Suomalaisten erilaista juomakulttuuria ei tulisi kuitenkaan nähdä ainoastaan negatiivisena, kuten Antti Maunu omassa tutkimuksessaan huomauttaa. (Talouselämä 2016). Kun Etelä-Euroopassa viini on arkipäivän elintarvike, joka kuuluu tiiviisti ruokapöytään, Suomessa viini, tai alkoholi yleensäkin, kuuluu paremminkin juhliin. Alkoholi on Suomessa totuttu liittämään viikonloppuun, ei arkeen. (Päihdelinkki 2013.)

Kuten tiedetään, alkoholipitoiset juomat aiheuttavat runsaasti nautittuina humalatilaa, josta seuraavana aamuna muistona on myrkytystila eli krapula. Myrkytystilan oireet vaihtelevat muun muassa sukupuolen, iän ja painon perusteella. Tiede-lehden (2003) tutkimuksen mukaan, mukaan krapulan ankaruuteen vaikuttaa eritoten nautitun alkoholin määrä, kun taas alkoholin laadulla, maulla tai värillä ei ole krapulan vahvuuteen merkitystä. Krapulan synnyn takana on siis pelkkä etanoli. Myös valvominen, tupakointi, stressi ja huono terveydentila saattavat korostaa krapulaista olotilaa. Tyypillisimmät krapulan oireet ovat janon tunne, päänsärky ja huono olo.

1.1 Tavoite

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten paljon eri alkoholijuomien, humalan ja krapulan synonyymisia sanoja löytyy ja millaisia synonyymiset sanat ovat niin tunne-, tyyli- kuin sävyeroiltaankin Juha Vuorisen teoksessa *Juoppohullun päiväkirja* (2006). Koska suomalaisuuteen liittyy vahvasti alkoholi ja sen käyttö, kuuluu siihen siten vahvasti myös krapula. Näin ollen näiden kolmen toisiinsa liittyvän osa-alueen synonyymien tutkiminen on tärkeää, sillä tämä kertoo meille suomen kielen sanaston moninaisuudesta. Kiinnostukseni tähän aiheeseen syntyi mielenkiinnosta synonymiaa ja leksiikkaalista semantiikkaa kohtaan. Aineisto valikoitui tämän aihepiirin synonyymisten sanojen runsauden perusteella. Metaforisia ilmauksia on teoksessa runsaasti, joten sen ottaminen mukaan tutkielmaan antaa siihen vielä enemmän syvyyttä suomen kielen sanojen ja ilmausten rikkaudesta.

Synonymiatutkimuksia on tehty jonkin verran aivan viime vuosinakin, mutta tällaista synonymian tutkimusta ei kielitieteen kentässä ainakaan tällaisesta sanastosta ja aineistosta ole aiemmin tehty, joten koen tutkimukselleni olevan tilaa semantiikan ja synonymian kentällä.

Tavoitteenani on tarkastella myös teoksessa esiintyviä metaforia humalasta, krapulasta ja alkoholijuomista. Metaforatutkimuksia on tehty melko paljon. Usein nämä metaforatutkimukset ovat painottuneet muun muassa runoihin ja laulunsanoihin. Tämän tyyppistä metaforatutkimusta on tehty vähemmän. Oma tutkimukseni ei kuitenkaan painotu pelkästään metaforien tutkimiseen, mutta se on mielenkiintoinen lisä tutkimukseeni.

1.2 Aineisto

Aineistonani on Juha Vuorisen kirjoittama 346-sivuinen teos *Juoppohullun päiväkirja*. Teos oli alun perin fiktiivinen nettipäiväkirja, oman aikansa blogi, mutta suuren suosion vuoksi ja lukijoiden pyynnöstä teos ilmestyi myös painettuna versiona vuonna 1998, Juha Vuorisen omakustanteena (Diktaattori 2017). Idean nettipäiväkirjan pitämiseen

Vuorinen sai Tarmo Mannin *Mielipuolen päiväkirja* -näytelmästä (Mukala 2012). Tähän mennessä teosta on myyty Suomessa yli 200 000 kappaletta. Omana aineistonani on *Juoppohullun päiväkirjan* 16. painos, joka ilmestyi vuonna 2006. Teos keskittyy helsinkiläisen alkoholisoituneen Juha Berg -nimisen miehen elämään Helsingin Kalliossa vuonna 1998, joten on ilmiselvää, että alkoholisoituneen miehen elämässä näyttelee suurta osaa alkoholi ja sen aiheuttamat humala ja krapula. Teos on kirjoitettu minämuodossa ja kertojan kieli on puhekieltä¹, jossa esiintyy runsaasti slangisanoja ja -ilmauksia. Erityisesti slangisanastoa on tutkimassani aineistossa, ja siihen tulenkin tutkimuksessani kiinnittämään myös erityistä huomiota, vaikka työni ei slangintutkimusta olekaan.

Yhtäläisyyksiä teoksen päähenkilön Juha Bergin ja kirjailija Juha Vuorisen elämästä löytyy paljonkin. Molempien isät ovat kuolleet ja Vuorisenkin elämä on ollut hyvin alkoholintäyteistä. Monet kirjan tilanteet ovat kirjailijan mukaan elävästä elämästä. Näistä monista yhtäläisyyksistä huolimatta teosta ei voida pitää omaelämäkerrallisena, eikä Vuorinen nykyisenä absolutistina ihannoisi viinanhuuruista elämää. (Mukala 2012.)

Alkuperäinen *Juoppohullun päiväkirja* on saanut jo neljä jatko-osaa. Teoksesta on tehty myös versioita teatterilavoille ja vuonna 2012 ilmestyi myös romaaniin pohjautuva samanniminen elokuva. Omana aineistonani tutkimuksessa on nimenomaan Juha Vuorisen ensimmäinen *Juoppohullun päiväkirja*, sillä ensimmäisessä osassa päähenkilö on alkoholisoituneempi kuin neljässä teoksen jatko-osassa. Näin ollen on oletettavaa, että tutkimusmateriaalia löytyy ensimmäisestä osasta kattavimmin. Teoksesta olen valinnut ne virkkeet, joissa tarkastelemiani synonyymeja esiintyy.

Tutkittavia sanoja humalasta, krapulasta ja alkoholista löytyi yhteensä 635 kappaletta. Vaikka alkoholiin ja sen käyttöön liittyvää slangisanastoa on kielessämme runsaasti, sitä on tutkittu (sana)semantiikan näkökulmasta hyvin vähän. Nykyään alkoholiin liittyvät asiat eivät toki ole niin tabuja kulttuurissamme kuin vaikkapa kieltolain ja viinakortin

¹ Rajanveto slangin ja muun puhekielen välillä on hankalaa (Jarva & Nurmi 2009: 24). Itse olen tulkinut teoksen nimenomaan Helsingin slangiksi teoksen päähenkilön asuinpaikan vuoksi.

aikaan. (Mukala 2012.) Silti osa suomalaisista vieroksuu Vuorisen suorasukaista kerrontatytyliä. Myöskään Suomen kirjailijaliitto ei ole hyväksynyt Vuorista jäsenekseen. Syyksi liitto sanoo, ettei Vuorisen kirjalliset näytöt riitä. Näin silti, vaikka Vuorisen teoksia on myyty yli kaksi miljoonaa kappaletta. (Spåra 2017) Juoppohullun päiväkirja sisältää runsaasti näitä paheksuttuja asioita, kuten runsasta alkoholinkäyttöä, mieletöntä krapulassa oloa, outoa seksinharrastamista, paljon seksistä puhumista, pahoinpitelyä ja kiroilua. Tutkimuksessani esiintyy täten melko voimakasta kieltä, sillä esimerkit ovat suoria lainauksia teoksesta.

Koska tutkin alkoholijuomien, humalan ja krapulan synonyymeja vain lauseyhteyksissä, joissa näitä synonyymeja esiintyy, rajautuu aineistosta pois ne virkkeet, joissa alkoholijuomien, humalan ja krapulan synonyymeja ei esiinny. Analyysilukujen esimerkeissä saattaa tosin esiintyä virkkeitä tai lauseita, joissa näitä synonyymeja ei mainita. Näin siitä syystä, että esimerkit ovat helpommin hahmotettavissa laajemmassa kontekstissa. Metaforisia sanoja ja ilmauksia havainnollistan myös runsain esimerkein.

Alkoholijuomat olen jakanut vielä oluisiin ja väkeviin alkoholijuomiin. Tähän jaotte luun päädyin, koska oluen ja muiden eri alkoholijuomien synonyymeja löytyi teoksesta runsaasti ja koin siksi järkeväksi tarkastella näitä synonyymeja omissa luvuissaan. Olen laskenut humalan ja krapulan synonyymeiksi myös sanat *humala* ja *krapula* silloin kun ne esiintyvät yhdyssanan osana. Ilman määritettä esiintyviä *humala*- ja *krapula*-sanoja en ole laskenut, sillä en katso humalan olevan humalan synonyymi enkä krapulan olevan krapulan synonyymi. Käsitettä *humala* käytän tässä tarkoittamaan kaikkia humalaa, humalassa oloa ja humalaan tuloa tarkoittavia sanoja.

1.3. Menetelmä

Tutkimukseni on kielitieteellinen tutkimus, jossa teoriataustana käytän sanasemantiikkaa, jonka avulla tutkin sanojen ja ilmausten synonymiaa. Metaforia päädyin tutkimaan Lakoffin ja Johnsonin kognitiivisen metaforateorian pohjalta, sillä se on perinteiseen metaforateoriaan verrattuna laajempi ja käytännöllisempi. Tutkimukseni on pääosin

kvalitatiivinen. Kvantitatiivista tutkimusta olen käyttänyt ainoastaan kerätessäni aineistosta eri alkoholijuomien, humalan ja krapulan synonyymit.

Havainnollistan tutkimustani analyysiluvussa runsain esimerkein juoksevaa numerointia käyttäen. *Kursivointia* käytän kielenainesten merkitsemisessä. Olen jakanut esimerkeissä käyttämäni synonyymit merkitystensä mukaan siten, mihin katsoin niiden parhaiten sopivan. Metaforaluvuissa käytän Lakoffin ja Johnsonin mukaisesti KAPITEELIKIRJAIMIA osoittaakseni kyseessä olevan käsitteet, eivät sanat. Työni loppuun olen laatinut taulukot, joiden avulla pyrin antamaan yksinkertaisen mutta kattavan selvityksen kaikista *Juoppohullun päiväkirjassa* esiintyneistä tarkastelemistani synonyymeista. Taulukoissa esiintyvät sanat ovat perusmuodossa, vaikka ne alkuperäisessä kontekstissa esiintyisivätkin taivutettuina.

2 LEKSIKAALINEN SEMANTIikka TEORIATAUSTANA

Tässä luvussa avaan semantiikan käsitettä. Otan tarkasteluun myös muutamia termejä, joiden katson olevan tutkimukseni kannalta tärkeitä. Semantiikka eli merkitysoppi tarkastelee ilmausten sisältöä eli merkitystä. Sanasemantiikka on yksi semantiikan osa-alue. Tutkimusalana semantiikka on melko nuori, mutta jo antiikin ajoista on tutkittu merkitystä eli sitä, mitä semantiikka tutkii. Tutkimushistoriansa aikana semantiikan kiinnostuksen kohteena ovat olleet niin sanojen merkitykset ja niiden muutokset kuin lauseidenkin merkitykset. Teorian keskeisinä kohteina ovat sanat ja niiden merkitykset osana kielijärjestelmää; millaisia ovat sanojen merkitysten väliset suhteet ja miten sanojen merkitykset muuttuvat. (Larjavaara 2007: 7.) Avaan tässä luvussa sanasemantiikkaa ja sanojen ja ilmausten merkitysten koostumista. Tarkastelen luvussa myös synonymian ja slangin käsitteitä.

2.1 Nominaalimääritelmä ja reaalimääritelmä

Määritelmiä on hyvin hankala keksiä, eivätkä määritelmät ole koskaan täydellisiä (Vanhatalo 2005: 9). Esimerkiksi sanan *kynä* määritelmä voisi olla 'kädessä pidettävä, kirjoittamiseen tai piirtämiseen tarvittava eloton esine'. Tämä määritelmä osoittautuu kuitenkin riittämättömäksi, sillä on olemassa erilaisia kyniä, kuten meikkauksessa käytettäviä valokyniä ja kulmakyniä.

Merkityksiä voidaan kutsua eräänlaisiksi ajatustason olioiksi. Niitä on olemassa sekä yksinkertaisia että moninaisia ja ne rakentuvat aina jollain tavalla toisistaan. Larjavaara (2007: 29, 161) jakaa määritelmät kahteen tyyppiin: nominaalimääritelmiin ja reaalimääritelmiin. Nominaalimääritelmät ovat kielellisiä ja sopimustyyppisiä määritelmiä. Niillä ilmaistaan määriteltävän asian vaihtoehtoinen nimitys, kuten esimerkiksi lauseissa *Kankkunen on yhtä kuin krapula* ja *Kankkunen tarkoittaa krapulaa*. Edellä mainitut esimerkit ovat puhtaita nominaalimääritelmän esimerkkejä.

Kun taas määritellään esimerkiksi *alkoholisti* 'alkoholin väärinkäyttäjäksi', määrittely on enemmän analysoivaa, eikä vain vaihtoehtoisten nimitysten ilmausta. Vaihtoehtoisuus näkyy kuitenkin siinä, että *alkoholisti* on voitava korvata jokaisessa kontekstissa *alkoholin väärinkäyttäjällä*. Esimerkiksi ”Juha Berg on alkoholisti” tai vaihtoehtoisesti ”Juha Berg on alkoholin väärinkäyttäjä”. Määrittelevät ilmaukset saattavat kuitenkin olla niin laajoja ja lauseopillisesti erityisiä, että korvaaminen ei aina onnistu (Larjavaara 2007: 161).

Tyypillisessä reaalmääritelmässä annetaan tietoa jonkin ilmiön tai olion luonteenomaisista piirteistä ja ominaisuuksista. Esimerkkinä käytän tässä virkettä: *Krapula on humalahakuisesta alkoholinjuonnista aiheutuva vieroitusoire*. Reaalmääritelmää voidaan pitää niin sanottuna tietosanakirjatietona. Edellä olevassa esimerkissä selitetään, mitä krapula on, ei itse *krapula*-sanaa.

Olennaista reaalmääritelmässä on merkityksen analysointi. On huomattava, että nämä olioiden ja ilmiöiden nimitykset oletetaan tutuiksi niille, joita varten määritelmä on tehty. (Larjavaara 2007: 162.) Näin ollen esimerkiksi eri lumityyppien, kuten nuoskan, selittäminen saattaa olla hankalaa ihmiselle, joka ei ole koskaan nähnytkaan lunta, saati sitten, että hän olettaisi lumia olevan erityyppisiä. Idström (2006: 21) mainitsee pro gradu -tutkielmassaan väitteen, ettei tahitilaisilla olisi lainkaan surua tarkoittavaa sanaa, vaikka he kyllä kokevat ja tuntevat surua.

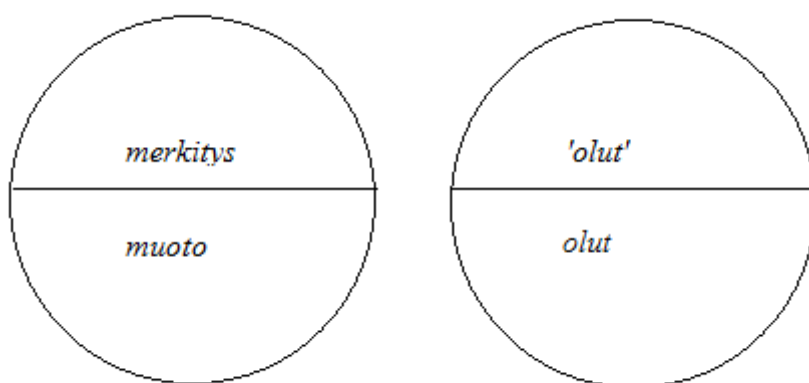
Sanoja voidaan määritellä monin eri tavoin riippuen konteksteista, missä mikäkin määritelmä on tarpeellinen tai kuka sanaa määrittelee (Vanhatalo 2005: 9–11). Sanojen merkityksillä ei ole olemassa vain yhtä määrittelytapaa, sillä esimerkiksi sanan *vanhapiika* määritelmä voisi olla *naimaton aikuinen nainen* (Kempson 1977: 18). Määritelmä voisi tosin olla myös *lapseton aikuinen nainen* tai *vanhanpojan vastakohta*, riippuen siitä, mitä määritelmää halutaan käyttää missäkin kontekstissa.

Kaikki kielen sanat, muutamia synonyymeja lukuun ottamatta, ovat erimerkityksisiä. Näistä merkityksistä on vielä eroteltavissa erilaisia aineksia. Erimerkityksisyys ei tarkoita sitä, että ne olisivat kaikki yhtä erimerkityksisiä suhteessa toisiinsa. On olemassa

sekä lähimerkityksisiä merkkejä, kuten *koska* ja *milloin*, ja täysin erimerkityksisiä, kuten vaikkapa merkit *mutta* ja *krapula*. Jokaisella merkillä on yksi hallitseva merkitys, vaikka merkitykset voivat olla myös sekakoosteisia siten, että merkeillä saattaa olla piirteitä monelta suunnalta. (Larjavaara 2007: 181.) Tämä voitaisiin esittää vaikkapa siten, että on olemassa substantiivi *koira*, minkä merkitys voi olla alisteisena piirteenä monessa ei-substantiivisessa sanassa, kuten vaikkapa *mikä*-pronomininä tai *haukkua*-verbissä, joka edellyttää tyypillisesti juuri koiraa toimijaksi.

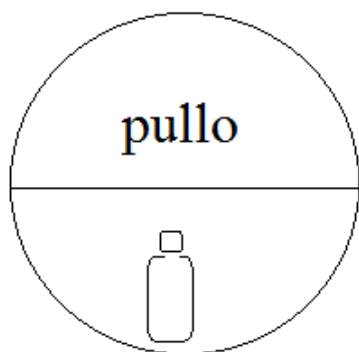
2.2. Merkityksen koostuminen

Sanan muoto on aina ensisijaisesti ääntä ja toissijaisesti se voidaan siirtää kirjoituksen avulla merkiksi. Sanaa ei ole olemassa ilman sanan äänneasun ja sanan merkityksen yhteyttä. Äänteiden eli foneemien avulla muodostetaan uusia sanoja. Esimerkiksi sanan *olut* äänneasu on jaettavissa neljään pieneen foneemiin *o*, *l*, *u* ja *t*. Näitä foneemeja voidaan käyttää uudelleen tuhansissa muissa eri sanoissa, vaikka tässä sanassa ne ovat mukana sanan *olut* asussa. Tätä sanan muodon ja merkityksen liittoa kuvataan usein seuraavanlaisella kuviolla:

Kuvio 1. Sanan muodon ja merkityksen liitto (Kuiri 2004: 7).

Leino (2011: 147) toteaa, että muoto ja merkitys ovat kytköksissä toisiinsa. Kielen perustehtävään on vuorovaikutus ja yhteydenpito ihmisten välillä. Tähän tarvitaan erilaisia kielellisiä merkkejä, jotka ovat vakiintuneita muodon ja merkityksen yhdistelmiä. Otan tähän esimerkiksi suomen kielen sanan *pullo*, jolle Kielitoimiston sanakirja (2006: 568) antaa seuraavanlaisen määritelmän: ’tav. lasinen, yläosastaan suippeneva, tulpalla suljettava nesteensäilytysastia’. Alla oleva kuvio osoittaa, että äänneyhdistelmä ja merkitys ovat kiteytyneet yhteen. Tällä tarkoitetaan sitä, että kun kuulemme äänneyhdistelmä *pullo*, pystymme automaattisesti tunnistamaan sen edustaman merkityksen.

Kuvio 2. Muodon ja merkityksen kytkös. (Leino 2008: 148.)

Kuvion 2 mukaan ymmärrettynä ”kielellinen merkki on symbolinen yksikkö eli kaksijakoinen kokonaisuus, jossa tietty muoto ja tietty merkitys liittyvät erottamattomasti yhteen” (Leino 2008: 148). Kuulostaa yksinkertaiselta, mutta näin ei kuitenkaan ole. Muoto ja merkitys eivät täydellisesti vastaa toisiaan kovinkaan usein. Tilanne on oikeastaan päinvastainen.

Polysemia tarkoittaa monimerkitysisyyttä. Tällä tarkoitetaan sitä, että jokin sana, morfeemi tai muu kielen yksikkö esiintyy eri merkityksissä. (Onikki-Rantajääskö 2008: 51.) Käytän tässä Leinon (2008: 150) käyttämää esimerkkiä suomen kielen sanasta *kieli*. *Kieli* voi *Kielitoimiston sanakirjan* (2017) mukaan tarkoittaa:

1. suuontelon pohjaan kiinnittynyttä lihaksikasta elintä: *puraista kieltään, käärmeen kieli*
2. jostakin ulkonevaa (pienehköä) osaa: *lukon kieli, kengän kieli*
3. soittimen osaa, joka synnyttää sävelen: *näppäillä kieltä, viulun kieli*
4. ihmisen puheen järjestelmää: *opiskella kieliä, suomen kieli, äidinkieli*

Yhdistävä tekijä muihin on Leinon (2008: 150) mukaan ensimmäinen (1) merkitys. Ihmisen kieli on voimakas lihas, joka voi työntyä ulos jonkin ulkonevan osan (2) tavoin ja sen avulla tuotetaan ääniä, kuten soittimenkin kielillä (3). Merkitykset 1 ja 2 ovat suhteeltaan metaforisia, samoin merkitykset 1 ja 3. Merkityksillä 1 ja 4 on myös yhteys, mutta se ei perustu metaforiseen samankaltaisuuteen vaan metonymiaan². Eri merkityksillä on polysemiassa toisiinsa linkittyvä metaforinen suhde, mutta tämä suhde on usein niin löyhä, ettei näitä eri merkityksiä pystytä yleensä ennustamaan. (Leino 2008: 151.) Tarkastelen seuraavissa alaluvuissa, millaisia erilaisia aineksia erilaisista merkityksistä on erotettavissa.

2.2.1 Denotatiivinen merkitys

Leechin (1974: 10) käsityksen mukaan ilmauksen merkitys koostuu varsinaisesta denotatiivisesta eli viittaavasta merkityksestä (niin kutsuttu sanakirjamerkitys) ja siihen liittyvistä assosiatiivisista merkityksistä eli liitännäismerkityksistä. Assosiatiiviset merkitykset voidaan jakaa vielä kuuteen eri osa-alueeseen, jotka ovat konnotatiivinen (connotative), stilistinen (stilistic), affektiivinen (affective), refleктоiva (reflected), kollokatiivinen (collocative) ja temaattinen (tematic) merkitys. (Leech 1974: 10-23.) Temaattinen merkitys on mielestäni enemmän lausesemantiikkaan liittyvä, joten käsittelen työssäni vain viittä ensimmäistä merkitystä.

² Metonymian määritelmä: Sanan korvaaminen toisella siihen olennaisesti liittyvällä ilmaisulla. Toisin kuin metafora, metonymia edellyttää rinnastettujen asioiden yhteyden tunnetuksi ja jo olemassaolevaksi. (Tieteen termipankki 2017.)

2.2.2 Konnotatiivinen merkitys

Denotatiiviset merkitykset saavat sivumerkityksiä eli konnotatiivisia merkityksiä. Kulttuuri, aikakausi ja kielenkäyttäjät vaikuttavat sivumerkityksiin. Esimerkiksi sanan *nainen* denotatiiviseksi merkitykseksi voidaan ajatella 'naispuolinen aikuinen ihminen'. Konnotaatioita voidaan keksiä lukemattomia määriä, kuten 'tunteellinen' ja 'äidillinen'. Runsas sata vuotta sitten joku olisi voinut sanoa naisen sivumerkitykseksi 'vain hameeseen pukeutuva', mutta nykyään tuo sivumerkitys ei ainakaan länsimaisessa kulttuurissa pidä paikkaansa. (Leech 1974: 14; Kangasniemi 1997: 13.)

2.2.3 Stilistinen merkitys

Stilistisillä eli tyyliopillisilla merkityksillä tarkoitetaan nimensä mukaisesti erilaisia tyyllisävyjä, joita denotatiivinen merkitys saa. Muun muassa slangisanat, murre sanat ja ylätyyliset sanat ovat hyviä esimerkkejä erilaisista tyyllisävyistä. Erilaiset paikat, tilanteet ja henkilöt vaikuttavat siihen, millaista tyyllisävyä voidaan käyttää. (Leech 1974: 17; Kangasniemi 1997: 13.)

Larjavaaran (2007: 140) mainitsema tyyllinen puolisynonymia liittyy hyvin läheisesti konnotatiiviseen puolisynonymiaan. Kun konnotatiivisessa puolisynonymiassa sanojen konnotaatiot ovat erilaiset, tyyllisessä puolisynonymiassa sekä denotaatiot että konnotaatiot ovat samanarvoiset. Esimerkiksi sana *darra* ei herätä yhtään negatiivisempia mielikuvia kuin sana *krapula*. Tyyllisessä puolisynonymiassa puhutaan sävyeroista. Esimerkiksi sanat *krapula*, *darra* ja *kankkunen* kuuluvat kielen eri tyyliin. *Krapula* kuuluu yleiskieleen, kun taas *darra* ja *kankkunen* selkeästi puhekieleen.

2.2.4 Affektiivinen merkitys

Merkityksiin voi liittyä myös erilaisia tunnesävyjä, joita kutsutaan affektiivisiksi merkityksiksi (joskus voidaan sanoa myös emotiivinen tai ekspressiivinen merkitys). Nämä ilmaisevat puhujan asenteita ja tuntemuksia sanaan liittyen. Esimerkiksi sanat *hauva* ja *rakki* viittaavat molemmat koiraan, mutta ovat tunnesävyiltään erilaiset. Samaa sanaan voi toinen puhuja liittää positiivisia tuntemuksia, kun taas toinen puhuja liittää siihen

negatiivisia tunteita. Tunnesävyt eivät ole yhtä voimakkaita silloin, kun puhutaan tai kirjoitetaan vierasta kielestä. Siksi esimerkiksi kiroilu vieraalla kielellä ei tunnu niin pahalta kuin omalla kielellä. (Kangasniemi 1997: 13–14.)

Larjavaaran (2007: 139) esimerkin mukaan sanoilla *ryssä* ja *venäläinen* on sama denotatiivinen merkitys, mutta sanoilla on tietty merkitysero eli erilainen konnotaatio. Tätä kutsutaan konnotatiiviseksi puolisyntonymiksi. Ensinnäkin *ryssä* on puhekielinen ja negatiivissävytteinen ja sanan käyttökohteet ovat rajalliset, toisin kuin sanalla *venäläinen*, jota voidaan käyttää missä kontekstissa tahansa. Kun jokin sana alkaa saada negatiivisen sävyn, sille aletaan etsiä korvaavaa sanaa. Näin on käynyt muun muassa sanalle *neekeri*, joka vielä 1950-luvulla oli neutraali sana. Nykyään sanan käyttöä välitetään ja puhutaan mieluummin esimerkiksi tummaihoisista. (Larjavaara 2007: 140.)

2.2.5 Reflektiivinen merkitys

Sanojen merkityksiin voi heijastua vaikutuksia toisten sanojen merkityksistä. Tällöin puhutaan reflektiivisestä merkityksestä. Nämä merkitykset ovat ominaisia erityisesti sellaisille sanoille, joita pidetään tabuina. Tällaisia tabuina pidettyjä asioita ovat muun muassa kiroileminen, alkoholin käyttö ja seksi, vaikka tänä päivänä näistä voidaankin puhua vapaammin kuin vaikkapa vielä 20 vuotta sitten. Silti tietyillä sanoilla on kieltenpuhujien kesken tabuomainen leima. Näin on esimerkiksi verbeillä *panna* ja *naida*. Nämä sanat korvataan usein sanoilla *laittaa* ja *mennä naimisiin*. (Kangasniemi 1997: 14.)

2.2.6 Kollokatiivinen merkitys

Kollokatiiviset merkitykset eli myötämerkitykset liittyvät sellaisiin ilmauksiin, jotka ovat jollain tavoin vakiintuneet tai rajoittuneet johonkin tiettyyn esiintymisyhteyteen. Osa myötämerkityksistä on ennustettavia, osa ennustamattomia. Voidaan ennustaa, että verbin *ammua* tekijä on lehmä, eikä jokin toinen eläin tai ihminen. (Kangasniemi 1997: 14.) Vaikka esimerkiksi sanoilla *kaunis* ja *komea* on sama denotatiivinen merkitys, kauniin ajatellaan olevan usein feminiinistä ja komean maskuliinista. On odotuksenmukai-

sempaa sanoa *kaunis nainen* kuin *komea nainen*. Toki näinkin voidaan sanoa, mutta sillä ei välttämättä tarkoiteta samaa asiaa kuin *kauniilla naisella*. (Leech 1974: 20.)

Sanoilla voi olla siis sama denotatiivinen merkitys, mutta liitännäismerkitykset saattavat olla erilaisia. Konteksti vaikuttaa olennaisesti siihen, mitä synonyymia kulloinkin voidaan käyttää. Samoin on mahdollista, että tietyissä yhteyksissä molemmat synonyymit ovat käypiä, mutta joissain yhteyksissä vain toinen on käypä. Tämän huomaa muun muassa siitä, että sanat *iso* ja *suuri* ovat erittäin samamerkityksisiä ja voidaan sanoa *iso kivi* tai *suuri kivi*, ilman että merkitys muuttuu. Kuitenkin *iso valtiomies* tarkoittaa luultavasti eri asiaa kuin *suuri valtiomies* ja näin ollen *iso* ja *suuri* eivät olekaan samamerkityksisiä tässä yhteydessä. (Larjavaara 2007: 138.)

Suomen kielessä on paljon myös vahvistuspartikkeleita ja yhdyssanan alkuosia, joita käytetään vain joidenkin tiettyjen pääsanojen edellä. Tällaisia vahvistuspartikkeleita ovat muun muassa *ilkosen* ja *apposen* ja yhdyssanan alkuosia kuten esimerkiksi. *puti-* ja *ruti-*. Myötämerkityksen vuoksi ilmaukset *ilkosen alasti*, *apposen auki*, *putipuhdas* ja *rutiköyhä* ovat hyväksyttäviä, kun taas *∫apposen alasti*, *∫ilkosen auki*, *∫putiköyhä* ja *∫rutipuhdas* ovat epäkielellisiä. Ilmaukset voivat saada myötämerkityksiä myös sen vuoksi, että tietyt kielenkäyttäjät käyttävät tiettyjä ilmauksia. (Kangasniemi 1997: 14–15.) Esimerkiksi naisten oletetaan käyttävän herkemmin sanaa *ihana* kuin miesten ja nuorten käyttävän sanaa *ihku* luultavammin kuin aikuisten.

2.3 Synonymia

Synonymia tarkoittaa samamerkityksisyyttä kahden tai useamman muodoltaan erilaisen lekseemin välillä. Synonyymeja voidaan jakaa erityyppisiin ja eriasteisiin synonyymeihin. Synonymian määrittelykään ei ole helppoa ja tähän onkin olemassa erilaisia näkemys- ja jaotteluperusteita. Vanhatalo (2005: 11) mainitsee W. E. Collinsonin, joka on jakanut synonyymit yhdeksään eri ryhmään merkityseronsa mukaan. Nämä ryhmät ovat yleisyys, intensiteetti, tunnepitoisuus, moraalipitoisuus, professionaalisuus, kirjakieli-
isyys, puhekielisyys, dialektisuus ja lapsenkielisyys. Cruse (1986: 88) taasen jakaa sy-

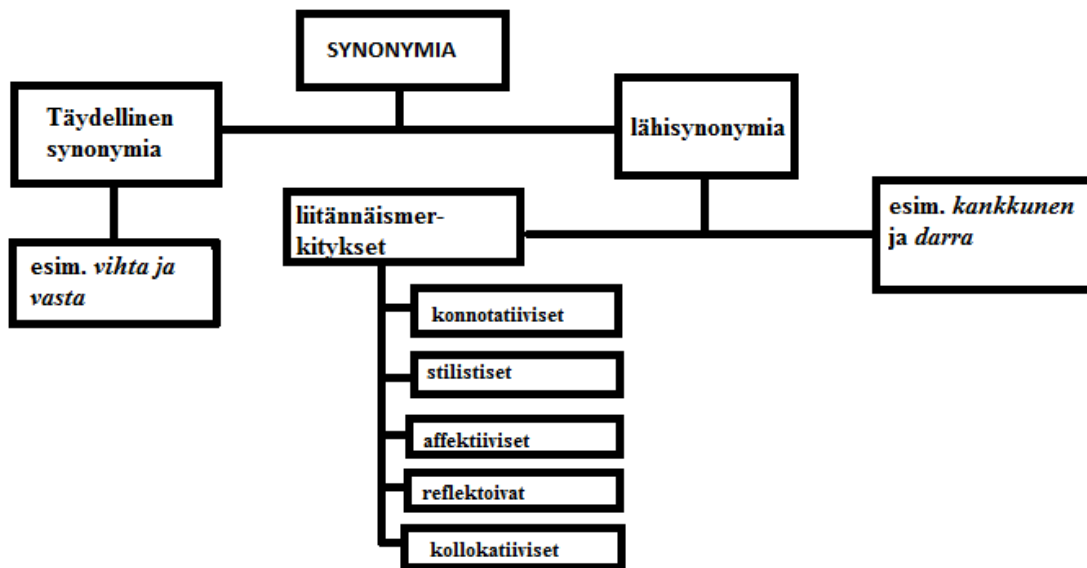
nonymian kognitiiviseen synonymiaan ja plesionymiaan eli lähisynonymiaan. Hän korostaa erityisesti sitä, että toiset synonyymiparit ovat synonyymisempia kuin toiset, ja että sanojen synonyymius on mahdollista mitata asteikolla (Cruse 1986: 267). Crusen (1986: 88) määritelmä kognitiiviselle synonymialle on seuraavanlainen:

X is cognitive synonym of Y if (i) X and Y are syntactically identical, and (ii) any grammatical declarative sentence S containing X has equivalent truthconditions to another sentence S1, which is identical to S except that X is replaced by Y.

Cruse alleviivaa määritelmässään nimenomaan sitä, että synonyymit ovat täydellisen identtisiä ainoastaan silloin, kun sanan merkitys on jokaisessa kontekstissa täysin sama.

Täydellistä synonymiaa, jossa synonyymiset sanat korvaavat toisensa kaikissa merkitysympäristöissään ilman, että merkitys muuttuu, esiintyy yleiskielessä kielessä hyvin vähän. Tämä johtuu siitä, että kieli pyrkii olemaan taloudellinen eli kielellä ei ole tarvetta säilyttää täysin synonyymisia sanoja. Slangissa ja puhekielessä täydellistä synonymiaa kuitenkin esiintyy runsaasti. Samoin erikoisalojen terminologiassa, joissa esitetään sekä vierassanoja että omia sanoja rinnakkain, kuten *rabies* ja *vesikauhu* (Larjavaara 2007:138). Esimerkkinä täydellisestä synonymiasta Larjavaara (2007) mainitsee linnunnimitykset *leivo* ja *kiuru*. Näiden välillä ei ole mitään tyyli- tai sävyeroja. Erona on ainoastaan se, että *kiurua* käytetään puheessa enemmän kuin *leivoa*. On ymmärrettävää, että täydelliset synonyymit ovat harvinaisia, sillä kielellä ei ole tarvetta säilyttää kahta täysin samatehtäväästä merkkiä ja näin ollen toinen sana syrjäyttää ajan saatossa toisen (Larjavaara 2007: 138–139).

Larjavaara (2007: 138) jakaa synonymian eli samamerkityksisyyden kuuteen eriasteiseen synonymian muotoon: täydelliseen synonymiaan, morfologiseen synonymiaan, konnotatiiviseen puolisyonymiaan, tyyllilliseen puolisyonymiaan, likimerkityksisyyteen ja osittaissyonymiaan. Tutkielmani kannalta oleellisimpia näistä ovat täydellinen synonymia, konnotatiivinen puolisyonymia ja tyyllillinen puolisyonymia. Alla olevaan kuvioon olen jaotellut synonymian eri tyypit ja asteet Larjavaaran jaottelun mukaisesti.

Kuvio 3. Synonymian jaottelu.

Kuvion 3 jaottelusta voidaan myös huomata, etteivät kaikki synonyymit ole keskenään identtisiä, täydellisiä. Yleisimmin ne ovat (Lyonsin käyttämän termin mukaan) lähisynonyymeja eli plesionyymeja (Crusen käyttämän käsitteen mukaan). Crusen (1986: 285) mukaan nämä plesionyymit ovat erotettavissa kognitiivisista synonyymeista siten, että ne (plesionyymit) tuottavat lauseita erilaisilla totuusehdoilla:

[...] two sentences which differ only in respect of plesionyms in parallel syntactic positions are not mutually entailing, although if the lexical items are in hyponymous relation there may well be unilateral entailment. (Cruse 1986: 285.)

John Lyons (1995: 61) mainitsee kolme kriteeriä, joilla määritellään täydellinen synonymia:

Two (or more) expressions are absolutely synonyms if, and only if, they satisfy the following three conditions:

- (i) all their meanings are identical;
- (ii) they are synonymous in all contexts;

(iii) they are semantically equivalent (i.e., their meaning or meanings are identical) on all dimensions of meaning, descriptive and nondescriptive.

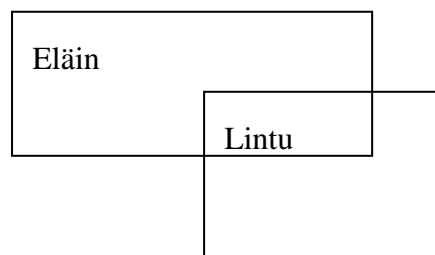
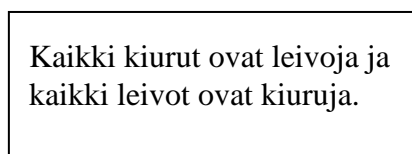
Kuten Crusella, myös Lyonsin (1995: 61) mukaan kaikkien merkityksien on oltava identtisiä kaikissa merkitysympäristöissään ja ne ovat semanttisesti täysin samanarvoisia keskenään. Ongelmana täydellisen synonymian määrittelemisessä Lyons näkee kuitenkin sen, miten kaikkia mahdollisia merkityksiä voidaan määritellä. Lyonsin (1995: 61) esittämä määritelmä ontuukin hieman, sillä hän ei itsekään osaa mainita yhtään esimerkkiä, mikä täyttäisi täydellisen synonymian ehdot. Voidaankin kysyä, onko kaikkia mahdollisia merkityksiä, kaikissa ajoissa, paikoissa, ja konteksteissa mahdollista edes määritellä. Muun muassa Cruse (1986: 266) huomauttaakin, ettei synonymian määrittelyyn ole olemassa mitään yksiselitteistä tapaa.

Kuten jo aiemmin mainitsin (ks. luku 2.2), ilmauksen merkitys koostuu varsinaisesta denotatiivisesta eli viittaavasta merkityksestä (myös niin sanottu sanakirjamerkitys) ja siihen liittyvistä assosiatiiivisista merkityksistä eli liitännäismerkityksistä (Leech 1974: 10). Sanoilla voi olla sama denotatiivinen merkitys, mutta niiden liitännäismerkitykset ovat erilaisia. Esimerkiksi sanat *kalja* ja *bisse* ovat denotatiiviselta merkitykseltään synonyymisia, mutta eivät välttämättä liitännäismerkitykseltään. Joidenkin sanojen synonyymeja voidaan tietyissä yhteyksissä käyttää merkitsemään samaa asiaa, mutta joissain konteksteissa vain toinen on käypä. Esimerkiksi konkreettisesti asiayhteydessä *iso kivi* ja *suuri kivi* merkitsevät samaa asiaa, kun taas *suuri kirjailija* tarkoittaa mitä luultavimmin eri asiaa kuin *iso kirjailija*. (Kangasniemi 1997: 42.)

On olemassa myös hyvin samapiirteisiä sanoja, joita ei kuitenkaan tule sekoittaa synonyymisiin sanoihin (Larjavaara 2007: 143). Sanat muodostavat erilaisia merkityskenttiä (Kangasniemi 1997: 67), joita voidaan kutsua myös semanttiseksi kentiksi (Karlsson 1994: 202), semanttiseksi verkostoksi tai semanttiseksi avaruudeksi (Häkkinen 1994: 175). Omassa tutkielmassani käytän termiä *merkityskenttä*. Sanat muodostavat merkityskentän, kun ne ovat määriteltävissä semanttisesti keskenään eli ne ovat paradigmaattisissa suhteissa. Kun puhutaan paradigmaattisista merkityssuhteista, sillä tarkoitetaan merkityskenttien sisäisiä suhteita. Syntagmaattisista merkityssuhteista puhuttaessa taa-

sen tarkoitetaan eri merkityskenttien välisiä suhteita. (Karlsson 1994: 202–203, Larjavaara 2007: 143.)

Sanoja voidaan luokitella ylä- ja alakäsitteisiin. Näitä kutsutaan hyponyymeiksi ja hyperonyymeiksi. Kuvio 4 voidaan havaita, miten synonymiassa merkkien ekstensiot peittävät (ainakin osapuulleen) toisensa, kun taas hypo- ja hyperonymiassa merkit peittävät toisensa vain osittain tai ei laisinkaan, kuten kuvio 5 voidaan havaita. (Larjavaara 2007: 143).

Kuvio 4. Täydellinen synonymia.

Kuvio 5. Hyperonyymi ja hyponyymi.

Kuviosta 4 havaitaan, miten leivon ja kiurun samamerkityksiset merkit peittävät toisensa täydellisesti ja ovat näin ollen korvattavissa toisillaan missä tahansa kontekstissa, kun taas kuviossa 5 merkit peittävät toisensa vain osittain. Voidaankin päätellä, että kaikki eläimet eivät ole lintuja, mutta kaikki linnut ovat eläimiä. (Larjavaara 2007: 143.)

Kaikki sanat voidaan jaotella sanan merkityksen perusteella omiin merkityskenttiinsä. Ylä- ja alakäsitteisyys voidaan havaita muun muassa siten, että on olemassa eläinten merkityskenttä, johon kuuluvat kaikki eläimet. Tämä eläinten merkityskenttä on hyperonyymi ja tämä kenttä voidaan jakaa esimerkiksi lintujen merkityskenttään, joka taasen voidaan jakaa vaikkapa lokkien merkityskenttään, johon kuuluvat muun muassa naurulokki, kalalokki ja merilokki. Nämä ovat eläinten merkityskentän hyponyymeja. (Karlsson 1994: 202–203.)

Erilaisia merkityskenttiä on paljon ja eri kentät ovat yhteydessä toisiinsa jollain tavoin. Kaikkien sanaluokkien, kuten verbien, adjektiivien ja substantiivien, voidaan katsoa

kuuluvan omiin eri merkityskenttiinsä. Verbeihin kuuluvat esimerkiksi syömistä ilmaisevat verbit ja substantiiveihin ruokaa ilmaisevat sanat.

Samoin voidaan ajatella kaikkien substantiivien kuuluvan omaan merkityskenttäänsä. Jos kuitenkin ajatellaan vaikkapa sanoja *kissa* ja *auto*, nähdään, etteivät ne keskenään ole kovin läheisessä suhteessa vaan ne ovat semanttisesti kaukana toisistaan, sillä yksikään kissa ei ole auto tai toisinpäin. Samoin nähdään vaikkapa *hanhen* ja *pääskynen* ero. Vaikka molemmat ovat lintuja ja näiden voidaan katsoa kuuluvan lintujen merkityskenttään, ei yksikään hanhi ole pääskynen tai päinvastoin. (Karlsson 1994: 202–203; Larjavaara 2007: 143.)

Synonymiassa esiintyy myös attraktiokeskuksia. Ne ovat synonymiaryhmiä, jotka niimensä mukaisesti vetävät itseensä uusia sanoja. Usein erilaisten attraktiokeskusten muodostumiseen vaikuttavat kulttuuri ja ilmiöt, joihin liittyy voimakkaita tunteita. Suomen kielessä tällaiseksi keskuksiksi voidaan ajatella ainakin alkoholinkäytön. (Kangasniemi 1997: 43.)

2.4 Slangi

Slangi määritellään useimmiten tähän tapaan: ”Slangilla tarkoitetaan puheyhteisön jonkin puhujaryhmän käyttämää, etenkin sanastoltaan ja äännerakenteeltaan puheyhteisön yleisestä kannasta poikkeavaa kielimuotoa.” (Saani­lahti & Nahkola 2000: 87.) Saani­lahti & Nahkola kuitenkin huomauttavat, ettei slangia voida pitää sellaisenaan itsenäisenä kielimuotona; mikään puhujaryhmä ei käytä puheessaan vain slangia tai slangiksi luokiteltavia ilmauksia. Slangiyhteisöt voivat olla hyvinkin suuria tai hyvin pienen, usein suljetun ryhmän kesken käytettyä sanastoa. Tällainen suljettu ryhmä voi olla esimerkiksi vankila tai armeijan varuskunta.

Omassa tutkimuksessani slangiaineisto on käsitettävä nimenomaan Helsingin slangina. Paunonen (2006: 336) on jaotellut Helsingin slangin vanhaan ja uuteen slangiin. Vanhaa

slangia on puhuttu 1800-luvulta noin 1950-luvulle, uutta taasen 1950-luvulta tähän päivään. Suuri osa näistä vanhan slangin sanoista on peräisin ruotsin kielestä, sillä vanha slangi syntyi alkujaan Helsingin kaksikielisissä työläiskortteleissa. Merkillepantava on myös se seikka, että Helsinki oli vielä 1800-luvun puolivälissä lähes täysin ruotsinkielinen. Muuttoliikenne maalta kaupunkeihin alkoi samoihin aikoihin ja jo vuosisadan vaihteessa lähes puolet Helsingin asukkaista olikin jo suomenkielisiä. Ruotsin kielen leimaa slangin synnyssä ei voi ohittaa, vaikka uudempi Helsingin slangi pohjautuukin enemmän suomalaiseen äännerakenteeseen. (Paunonen 2005: 15; 2006: 360.)

Omaleimaista slangissa on ollut ja on edelleen synonyymien runsaus, kuten Paunonen (2006: 336) huomauttaa. Hän toteaa, että erityisesti tietyissä aihepiireissä slangisanojen runsaus on ominaista. Näitä aihepiirejä ovat muun muassa humalassa olo ja alkoholi, joten lienee ilmiselvää, että tarkasteleman aineisto on tältä osin myös runsasta.

Paunonen (2006: 361) huomauttaa metaforisuuden olevan hyvin läpinäkyvää nimenomaan uudessa Helsingin slangissa, joten jokainen slanginpuhuja tiedostaa ilmauksiin sisältyvän kuvaannollisuuden. Sanojen ja ilmausten affektiivisuus on tyypillisesti voimakasta ja pejoratiivista eli väheksyvää tai halveksivaa, mutta yhtä lailla ilmaukset voivat olla myös ironisia ja humoristisia. Paunonen (2006: 361) toteaa, että lyhytikäisyys on metaforisille slangi-ilmauksille ominaista. Tämä voidaan havaita siinä, miten vahvakin affektiivisuus kuluu nopeasti käytössä. Uusia ilmauksia tarvitaan entisten tilalle. Pitkäikäisiä sitä vastoin saattavat olla metaforisten yhdyssanojen muodostusmallit. Uusia sanoja muodostetaan analogisesti entisten sanojen pohjalta. Slangin ominaispiirteitä ovat ilmausten metaforisuus, affektiivisuus ja lyhytikäisyys.

Vanhassa Helsingin slangissa metaforisia sanoja ja ilmaisuja oli vähän. Muitakin huomattavia eroja Paunonen mainitsee vanhan ja uuden slangin välillä. Esimerkiksi vanhan slangin sanasto oli pitkäikäisempää kuin uuden. Uusia slangisanoja muodostuu nopeaan tahtiin ja vanhoja jää pois. Uudessa slangissa on myös huomattava määrä semanttisia attraktiokeskuksia toisin kuin vanhassa slangissa. Paunonen pohtiikin, että periaatteessa vanhaa Helsingin slangia ei välttämättä tulisi edes kutsua slangiksi, mutta ei osaa nimetä

tälle suomalais-ruotsalaiselle sekakielelle muutakaan nimitystä. (Paunonen 2006: 360-361.)

Yksi tyypillinen ja mielestäni selkein piirre slangi-ilmauksien tunnistamisessa on jonkinasteinen vierasperäisyys, joka voidaan havaita niin vierasperäisten konsonanttien (kuten *b*, *d*, *g* ja *f*, esimerkiksi sanoissa *bisse* ja *darra*³) kuin sananalkuisten konsonanttikaumien (esimerkiksi sanoissa *brenkku* ja *sburgu*) käytössä. Usein slangisanat ovat lyhyitä. Jos kantasana on hyvin pitkä, sana voidaan katkaista ja siihen lisätään slangi-johdin (esimerkiksi *sydänkohtaus* > *sydäri*, *valkoviini* > *valkkari*, *nurmikko* > *nurtsi*, *äidinkieli* > *äikkä*). Slangissa näillä johtimilla ei ole yleiskielen tapaan selvää merkitysopillista tehtävää, vaan johtimien tarkoitus on mukauttaa uusi sana slangikäyttöön. (Paunonen 2005: 18, 25; Saanilahti & Nahkola 2000: 89-90, 107-108.)

³ Paunonen (2005: 18) huomauttaa, että vierasperäisistä äänteistä *d* kyllä kuuluu suomen yleiskielen äänneistään, mutta se esiintyy useimmiten *t:n* astevaihteluparina, ei juuri koskaan sanan alussa.

3 METAFORATEORIA

Avaan tässä luvussa metaforan käsitettä. Erilaisia metaforakäsityksiä tarkastelen Lakoffin ja Johnsonin metaforateoriajaottelun mukaisesti. Lähemmin tutkin kognitiivista metaforateoriaa peilaamalla sitä perinteiseen metaforateoriaan. Käytössämme on arjessa tulvillaan erilaisia metaforia, joita me emme vain välttämättä huomaa jokapäiväisessä kielenkäytössämme. Osa käyttämistämme metaforista on niin arkisia, ettemme edes ymmärrä niiden olevan metaforia.

Metafora on tunnistettu kielen retorisenä tehokeinona ja kielikuvana jo antiikin ajoilta, Aristoteleen Runousopista alkaen. Aristoteleen mukaan metafora syntyy, kun asialle annetaan nimitys, joka varsinaisesti kuuluu jollekin muulle (Onikki-Rantajääskö 2008: 50).

Metaforan semanttisen kaavan on muun muassa Koski⁴ (1992: 13) esittänyt seuraavasti: X on ikään kuin Y, suhteessa Z. X tarkoittaa puhujan tarkoittamaa kategorialla, Y verrattavaa kategorialla ja Z sitä millaisten ominaisuuksien perusteella näin verrataan. (Koski 1992: 14.) Tämä kaava voidaan muotoilla myös kuten alla olevassa esimerkkimetaforassa VANHUUS ON ELÄMÄN ILTA.

$$\begin{array}{ccc} \text{vuorokausi} & = & \text{elämä} & & \text{X} = \text{vanhuus} \\ \text{ilta (Y)} & & & & \text{X} \end{array}$$

Kuvio 6. Metaforan semanttinen kaava. (Onikki-Rantajääskö 2008: 50.)

Kuviossa 6 ajatellaan metaforan olevan yksi kuvaannollisen ilmaisutyypin laji, jossa X:ää voisi nimetä kuvattavaksi, Y:tä kuvaksi ja Z:aa perusteeksi. (Koski 1992: 13.)

⁴ Kaavan mallin Koski on lainannut Leechiltä (1969: 151). Myös Lipka (1988: 358) on esittänyt tämän mallin teoksessaan.

3.1 Lakoffin ja Johnsonin kognitiivinen metaforateoria

Keskeisenä kognitiivisen metaforateorian kehittelijänä pidetään George Lakoffia yhdessä Mark Johnsonin kanssa. Täysin kritiikittä he eivät ole selvinneet, mutta silti heidän teostaan *Metaphors We Live By* pidetään yhtenä keskeisimmistä teoksista metaforateoriassa. Heidän teoksensa myötä metafora koki kielitieteessä uuden tulemisen, sillä he rikkoivat useassa kohtaa perinteisen metaforakäsityksen rajoja. (Onikki-Rantajääskö 2011: 51).

Siinä missä perinteisen metaforateorian keskeisimpänä lähtökohtana voidaan pitää metaforan olevan retorinen, jopa runollinen kielen tehokeino. Lakoffin ja Johnsonin (1980: 3) mukaan näin ei kuitenkaan ole, vaan metaforinen ajattelu on ihmiselle täysin normaalia, ei poikkeavaa. Perinteisen metaforanäkemyksen mukaan sanan kirjaimellinen merkitys ja sen metaforinen käyttö tulisi erottaa. (Onikki 2008: 51). Lakoff ja Johnson eivät allekirjoita tätäkään näkemystä.

Metaforia toki käytetään paljon etenkin runoudessa ja kuten Onikki-Rantajääskö (2011: 50) toteaa, perinteinen tulkinta metaforista on hyvin aristoteelinen, kuten esimerkiksi metafora VANHUUS ON ELÄMÄN ILTA. Metaforaa onkin kutsuttu vertaukseksi ilman *kuin*-sanaa. Metaforat eivät kuitenkaan ole yksin runouden tehokeino. Ne kuuluvat meidän jokapäiväiseen elämäämme.

Metaforia eli kielikuvia löytyy jokaisesta kielestä ja kulttuurista. Metafora AIKA ON RAHAA on länsimaiselle kulttuurille hyvin tuttu metafora, mutta kaikissa kulttuureissa ei tällaista metaforaa tunneta. Tämä onkin omalla tavallaan haasteellista, sillä on olemassa erilaisia tulkintoja siitä, ovatko nämä jo fraasiutuneet metaforat kuolleita metaforia. Metaforat ovat paljolti myös kulttuurisidonnaisia ja tunnelatautuneita, mutta yhteistä on ihmisen kyky ajatella metaforisesti (Harvilahti, Kalliokoski, Nikanne & Onikki 1992: 7).

Metaforateorian keskeinen ajatus Lakoffilla ja Johnsonilla onkin yhden käsitteen ymmärtäminen toisen käsitteen avulla; “[...] understanding and experiencing one kind of

thing in terms of another” (Lakoff & Johnson 1980: 5). Tässä tutkielmassani tulen nojaamaan vahvasti Lakoffin ja Johnsonin metaforateoriaan ja luokittelun oman aineistoni metaforat heidän luokittelunsa mukaisesti. Tätä luokittelua tarkastelen tarkemmin luvussa 3.2.

Metaforateorian perusajatuksena on, että metafora on ainoa keinoa ymmärtää abstrakteja käsitteitä (Nikanne 1992: 69). Lakoff ja Johnson (1980: 3) näkevät, että mitä abstraktimpi ajatus, sitä useampia kerroksia metaforia tarvitaan sen ilmaisuun. He katsovat, että ne käsitteet, joita kielessä käytämme, muotoilevat sen, mitä me havaitsemme ja ymmärrämme maailmasta ja miten suhtaudumme toisiin ihmisiin. Kulttuurilla on suuri vaikutus käsitejärjestelmän periytymiseen, mutta tähän vaikuttavat myös ihmisen omakohtaiset kokemukset. Lakoffin ja Johnsonin pääajatus lieneekin, että käsite- ja kielijärjestelmä, ajattelu ja kielenkäyttö kytkeytyvät kiinteästi toisiinsa. (Leino 2011: 108.)

Metaforien tunnistaminen ei ole yksiselitteistä. Yhtenä syynä voidaan pitää sitä, että useat metaforat ovat ikään kuin kuolleita emmekä täten enää tunnista niiden alkuperää. Kuolleiksi metaforiksi voidaan nähdä muun muassa niin sanotut fraasiutuneet metaforat eli sellaiset ilmaukset, joita emme enää edes havaitse metaforisiksi, kuten vaikkapa ’ukonilma’, joka aiemmin lienee viitanneen Ukko ylijumalaan, mutta mikä nykyään tulkitaan ’vanhan miehen sääksi’ (Idström 2005: 16.) Tai esimerkiksi ’tuolinjalka’, minkä pystymme käsittämään heti tuolia pystyssä pitäväksi kappaleeksi, emme suinkaan kuvittele sitä ihmisen jalan muotoiseksi. Tämän näkemyksen perusteella ”eläviä” metaforia olisivat vain uudet ja odottamattomat ilmaukset.

Lakoff ja Johnson (1980) näkevät tällaiset konventionaaliset metaforiset ilmaukset kuitenkin hyvinkin elävinä, kognitiivisesti todellisina ja he kyseenalaistavatkin koko ajatuksen kuolleiden metaforien olemassaolosta. Heidän ajattelussaan kuolleet metaforat ovat sellaisia kielellisiä ilmauksia, jotka ovat tulleet kieleen ajat sitten normaaleina metaforina siten, että jokin käsite on nimetty vertaamalla sitä johonkin muuhun. Myöhemmin tämä käsite on kadonnut ja muuttunut kuolleeksi metaforaksi. Ilmaukseksi, jota emme edes itse huomaa metaforaksi. (Idström 2005: 15–16.)

Toinen ongelma metaforakäsityksessä on, että jos melkein kaikki on metaforaa, se (metafora) menettää merkityksensä (Onikki 1992: 35). Kosken (1992: 15) mukaan ihminen hahmottaa maailmankuvaansa erilaisten käsitekenttien avulla. Näin ollen monet käsitekentät nähdään toisten käsitekenttien kaltaisina. Nikanne katsoo, että ihmisellä olisi synnynnäinen taipumus muodostaa käsitteiden hierarkioita. Nikanne (1992: 70) toteaa Roschin ajatusmallin mukaisesti, että on olemassa perustaso, joka on havaitsemisen ja muistamisen kannalta oleellinen. Näin ollen esimerkiksi 'koira', 'tuoli' ja 'auto' ovat perustason kategorioita ja tällä tavalla ihmiselle helpommin käsiteltäviä kuin näiden ylätasoon käsitteet 'mäyräkoira', 'nojatuoli' tai 'kuorma-auto'.

3.2 Lakoffin ja Johnsonin metaforaluokittelu

Lakoff ja Johnson (1980: 14, 25, 61) jakavat metaforat kolmeen luokkaan; *strukturaalisiin* eli rakennemetaforiin, *orientoiiviin* eli suuntametaforiin ja *ontologisiin* metaforiin. Tämän luokittelun avulla luokittelen myös tutkimusaineistosta löytyneet metaforat.

3.2.1 Strukturaalinen metafora

Strukturaalisissa metaforissa käsite jäsennetään metaforisesti toisen käsitteen avulla. Nämä metaforat ovat mielestäni läpinäkyvimpiä ja metaforisuudeltaan helpoimmin tunnistettavissa. Määrittävä osa on konkreettinen siinä missä ensimmäinen osa on abstraktimpi (Lakoff & Johnson 1980: 115). Esimerkkinä strukturaalisesta metaforasta Lakoff ja Johnson (1980: 4) mainitsevat metaforan VÄITTELY ON SOTAA. Väittelytilanteet voidaan nähdä eräänlaisena sodankäyntinä: *Väitteesi eivät ole puolustettavissa; Hän ampui alas kaikki väitteeni*. Kulttuurissamme ei vain väitellä sotatermeillä, vaan väitelyt hävitään tai voitetaan, toisen mielipiteitä vastaan voidaan hyökätä ja omia mielipiteitä voidaan puolustaa. (Lakoff & Johnson 1980: 4, 61.)

Näin voidaan nähdä myös länsimaissa paljon käytetyn metaforan AIKA ON RAHAA, jonka mukaan aikaa voidaan rahan tavoin esimerkiksi tuhllata, kuluttaa tai säästää (Lakoff & Johnson 1980: 7-9), kuten esimerkiksi: *Tuhlaat aikaani; Kulutan aikaani luke-*

malla populäärikirjallisuutta; Olen säästänyt paljon aikaa kulkemalla junalla. Tämä metafora on hyvin kulttuurisidonnainen. Aika on kuin rahaa, maksuväline länsimaisessa kiireen sävyttämässä yhteiskunnassa.

3.2.2 Orientoiva metafora

Orientoivat metaforat eli suuntametaforat voidaan taasen ajatella nimensä mukaisesti suuntina ja tiloina ja ne jäsennetään eräänlaisina vastakohtapareina, kuten ylös-alas, eteen-taakse ja sisään-ulos. Lakoffin ja Johnsonin mukaan voidaan nähdä, että ILO ON YLHÄÄLLÄ – SURU ON ALHAALLA: *Mielialani nousi – Olen ollut melko maassa tänään.* Myös terveys ja elämä nähdään ylhäällä olevaksi, HEALTH AND LIFE ARE UP, kun taas sairaus ja kuolema nähdään alhaalla olevaksi: *Hän nousi kuolleista - Hänen vointinsa on mennyt alaspäin.* (Lakoff & Johnson 1980: 14–15.) Voidaan päätellä, että usein omassa kulttuurissamme hyväksi nähdyt asiat ovat ylhäällä ja huonot asiat alhaalla.

Onikki (1992: 49) osoittaa, miten ainakin suomen kielen *pystyssä*-ilmausta voidaan käyttää metaforisesti myös positiivisissa ilmauksissa, vaikka se yleensä esiintyy negatiivisissa ilmauksissa. Esimerkkinä mainittakoon ilmaus *kulkea pää pystyssä*, jonka tulkitsemisen positiiviseksi ilmaukseksi. Sen sijaan negatiivisia ilmauksia ovat esimerkiksi *haukkua (joku) pystyyn, olla pystyssä (jollekin) tai tie nousee pystyyn.* Onikki mainitsee myös muun muassa slangi-ilmaukset *olla pystyssä* ('umpijuovuksissa') ja *vetää pystyyn* ('juopotella'). Hän kuitenkin pohtii, ovatko nämä slangi-ilmaukset kuolleita metaforia ja voisiko olla olemassa selittämättömiä metaforia, jotka slangi alleviivaa näkyväksi. Hänen mukaansa kielenkäyttäjällä ei välttämättä ole selkeää mielikuvaa merkitysten välisistä suhteista, vaikka hänellä jokin tuntuma ilmauksen metaforisuudesta onkin, koska jokin ilmauksen osa esiintyy myös konkreettisemmissä ilmauksissa. (Onikki 1992: 49–52.)

Kulttuuri ja fyysiset ominaisuutemme luovat pohjan metaforisille suunnille. Nämä metaforat eivät siis ole mielivaltaisia, vaikka metaforien suunnat saattavat vaihdella kulttuureittain. Me esimerkiksi näemme, että TULEVAISUUS ON EDESSÄ, kun joissain

kulttuureissa se (tulevaisuus) nähdään takana olevaksi. (Lakoff & Johnson 1980: 128; Idström 2005: 20.) Lakoff ja Johnson toteavat metaforien olevan ristiriitaisiakin:

In general, which values are given priority is partly a matter of subculture one lives in and a partly a matter of personal values. The various subcultures of a mainstream culture share basic values but give them different priorities. (Lakoff & Johnson 1980: 23.)

Ihmisen henkilökohtaiset arvot ovat yleensä jollain tavalla sidoksissa hänen omaan kulttuuriinsa ja perusarvot ovat yleensä jokaisella kulttuurisesti aika lailla samanlaiset. Tämä voi aiheuttaa metaforien ristiriitaisuutta. Lakoff ja Johnson huomauttavat, että metaforat SUURI ON PAREMPAA ja TULEVAISUUDESSA ON ENEMMÄN eivät välttämättä pidä paikkaansa, vaikka meidän kulttuurissamme ylöspäin menemistä pidetään parempana kuin alaspäin menoa.

Koska ymmärrämme maailmaa metaforien avulla, ajattelemme usein abstrakteja asioita ikään kuin ne olisivat konkreettisia. Tällaisiksi abstrakteiksi asioiksi voidaan lukea muun muassa tunteet, ideat ja suunnitelmat. Tämä abstraktisuuden näkeminen konkreettisenä on ontologisen metaforan perusajatus. Lakoffin ja Johnsonin (1980: 25–26) esimerkissä INFLAATIO ON KONKREETTINEN ESINE, inflaatio nähdään yhtenä kokonaisuutena, ei vain abstraktina, rajaamattomana oliona. Voimme siis laskea, viitata ja antaa ominaisuuksia konkretisoiduille asioille. *Inflaatio laskee elämänlaatua. Inflaatio vaanii kulman takana. Jos inflaatio lisääntyy, emme koskaan selviä.*

3.2.3 Ontologinen metafora

Ontologiset metaforat voidaan määritellä siten, että esimerkiksi tunteet, ajatukset ja tapahtumat nähdään konkreettisinä asioina ja/tai esineinä. Ontologiset metaforat jakautuvat Lakoffin ja Johnsonin (1980: 29–31) mukaan vielä säiliömetaforiin ja personifikaatioon. He määrittelevät säiliömetaforan siten, että jokainen ihminen on kuin säiliö, jolla on sekä sisä- että ulkopuoli.

Nikanne (1992: 71) mainitsee, että Lakoffin mukaan ihminen itse on säiliö, johon voidaan ujuttaa muun muassa ruokaa; toisaalta taas ihminen on koko ajan myös jonkin säiliön sisä- tai ulkopuolella. Esimerkiksi huoneet voidaan nähdä säiliöiksi. Kun liikumme huoneesta toiseen, liikumme ikään kuin säiliöstä toiseen. Muu maailma koetaan näin omaksi säiliöksi oman säiliömme ulkopuolella. Muun muassa erilaiset tunteet, tapahtumat ja kaupungit voidaan nähdä erilaisina säiliöinä. *Oletko mukana kilpailussa? Hän on ulkona kilpailusta.* Esimerkkien mukaan kilpailussa voidaan olla joko sisällä (säiliössä) tai ulkopuolella. Metaforana olisi täten IHMINEN ON SÄILIÖ. (Nikanne 1992: 71; Lakoff & Johnson 1980: 31)

Toinen ontologisiin metaforiin kuuluva ilmiö on personifikaatio. Personifikaatiolla tarkoitetaan epäinhimillisten asioiden ja ilmiöiden elollistamista. Lakoffin ja Johnsonin (1980) mukaan elottomien asioiden elollistaminen auttaa meitä ymmärtämään abstrakteja asioita paremmin. Esimerkiksi metafora INFLAATIO ON IHMINEN on personifikaatio, kuten seuraavat esimerkkilauseet osoittavat: *Inflaatio on synnyttänyt rahakeskeisen sukupolven ja Inflaatio on varastanut kaikki säästöni.* Esimerkeistä voidaan nähdä, miten inflaatiolle annetaan ihmiselle kuuluvia ominaisuuksia kuten *synnyttää* ja *varastaa*. Muita tällaisia elottoman asian elollistamista voidaan havaita myös esimerkeissä: *Elämä on huijannut minua, Syöpä ei ole irrotanut otettaan minusta ja Minä kamppailen omatuntoni kanssa.* (Lakoff & Johnson 1980: 33–34.) (Kaksi jälkimmäistä esimerkkiä ovat omiani. Ensimmäinen esimerkki Lakoffilta ja Johnsonilta.)

4 ALKOHOLIJUOMIEN TYYLI- JA SÄVYEROT

Tässä luvussa tarkastelen alkoholijuomien synonyymeja siten, että olen jakanut väkevät alkoholijuomat, viinit ja tarkasti rajaamattomat omaan luokkaansa ja oluet omaansa. Tutkin näitä omissa luvuissaan. Tarkasti rajaamattomilla tarkoitan tässä juomia, jotka eivät täytä väkevän alkoholijuoman tunnusmerkistöä, mutta jotka muuten voidaan tulkita joksikin alkoholiksi, kuten esimerkiksi *paukut* ja *huikat*. Alkon mukaan (2017) ”väkevät alkoholijuomat ovat tislaamalla valmistettuja, usein runsaasti alkoholia sisältäviä juomia”. Näitä ovat muun muassa viskit, ginit, vodkat, rommit ja konjakit. Tällaisten juomien alkoholipitoisuus on yli 22 %. Väkeviksi alkoholijuomiksi olen omassa tutkielmassani tulkinnut sellaiset alkoholijuomat, jotka joko nimensä perusteella (esimerkiksi Chivas Regal) tai peruskäsitteeltään (esimerkiksi viski) ovat tunnistettavissa väkeviksi alkoholijuomiksi.

Nojaan kaikissa analyysiluvuissa hyvin paljon Stadin slangin suursanakirjaan (2005), sillä kuten todettua, teoksessa on huomattavan paljon slangisanoja ja -ilmauksia. Näin ollen suurin osa aineistossa esiintyneistä alkoholijuomiin viittaavista sanoista lasken stilistisiin ja affektiivisiin merkityksiin kuuluviksi.

4.1 Väkevät viinat, viinit ja muut tarkasti rajaamattomat alkoholijuomat

Väkeviin alkoholijuomiin viittaavia sanoja *Juoppohullun päiväkirjasta* löytyy määrällisesti eniten. Tosin samoja synonyymeja esiintyy runsaasti. Väkeviin alkoholijuomiin viittaavista sanoista sana *viina* esiintyi yhteensä 80 kertaa, muita väkeviin juomiin viittaavia sanoja oli huomattavasti vähemmän. Viinalla on teoksessa useimmiten denotatiivinen merkitys, johon sitten muut viinaa tarkoittavat sanat assosioituvat. *Viina* esiintyy teoksessa kuitenkin myös niin sanotusti itsenäisenä, ilman että sillä viitataan johonkin *viinan* synonyymiin.

On syytä ajatella ’alkoholin’ olevan denotatiivinen merkitys ja *viinan* ja muiden alkoholiin viittaavien sanojen sen liitännäismerkityksiä. *Viina* esiintyy teoksessa kuitenkin

suhteellisen usein viittaamassa myös muuhun alkoholiin kuin väkevään alkoholiin. Tämän vuoksi voidaan siis toisaalta ajatella 'viinan' olevan denotatiivinen merkitys ja muiden siihen viittaavien sanojen olevan liitännäismerkityksiä tälle. Käytän kuitenkin edellistä määritelmää ja katson 'alkoholin' olevan denotatiivinen muiden ollessa tälle liitännäismerkityksiä. Seuraavat esimerkit valottavat edellä mainittua ongelmaa:

- (1) Koska kyseessä oli tieteellinen koe, päätin kokeilla erilaisia tapoja juoda *viinaa*. Kävin ostamassa tuttipullon. Tuntui hassulta lutkuttaa *viiniä* tuttipullost.

'Viini' ja 'viina' ovat denotatiiviselta merkitykseltään samoja eli molemmat tarkoittavat tässä tapauksessa alkoholia, mutta liitännäismerkitykseltään ne eroavat toisistaan. 'Viini' on tässä 'viinan' liitännäismerkitys, vaikka viiniä ei viinaksi yleensä ottaen mielletä, sillä alkoholipitoisuus on alle 22% myös väkevissä viineissä (Alko 2017). Toisessa esimerkissä sanalla *viina* viitataan johonkin väkevään alkoholijuomaan.

- (2) Lopetimme ennustamisen siihen ja tarjosimme Mikaelille mahdollisimman raakaa ja vahvaa *viinaa*, ihan vaan puudukkeeksi.

Vaikka esimerkissä 2 ei suoraan sanota viinan olevan esimerkiksi Koskenkorvaa, viinan vahvikesanoista *raaka* ja *vahva* voidaan päätellä viinan olevan tässä tapauksessa jotain muuta kuin mietoa alkoholijuomaa.

Vasta kun tiedetään se konteksti, jossa sana *viina* esiintyy, saadaan selville tarkoitetaanko viinalla kaikkia alkoholipitoisia juomia, vain väkeviä alkoholijuomia vai tarkoittaanko sillä alkoholia yleisesti.

- (3) Iltapäivällä luokseni saapui joku vitun päihdeterapeutti puhumaan *viinan* vaaroista.
- (4) Olette kaikelle vaaralliselle, tuntemattomalle ja kiihottavalle avoin, kovakalloinen yksilö, jolla on mielessä vain yksi asia kerrallaan. Päätellen muista tekijöistä, se asia on joko seksi tai *viina*.

Esimerkeissä 3 ja 4 sana *viina* ei viittaa mihinkään tiettyyn väkevään alkoholiin tai muuhunkaan alkoholipitoiseen juomaan, vaan sanalla tarkoitetaan alkoholia yleensä. *Viina* voitaisiin korvata näissä esimerkeissä myös sanalla *alkoholi* ilman, että merkitys muuttuisi. Esimerkin 3 sana *viina* on tässä tapauksessa yleinen termi alkoholista. Puhutaan alkoholin vaaroista, ei vain Koskenkorvan ja vodkan vaaroista. Aineistossani väkeviin alkoholijuomiin useimmiten viitattiin sanalla *viina*, mutta samalla sanalla viitattiin myös puhuttaessa yleisesti alkoholipitoisista juomista, kuten esimerkiksi viinistä. Viisi kertaa alkoholiin viitattiin sanalla *alkoholi*.

- (5) Se on varmaan toi surun ja *alkoholin* yhdistäminen aika kova yhdistelmä.
- (6) Oletetaan, että kyseinen hyttynen ei ole koskaan aiemmin nauttinut pisaaraakaan *alkoholia*, niin voiko hän saada alkoholimyrkytyksen juomastaan verestä?
- (7) Ori Jorhonen kalautti venäläisen vodkapullon auki ja veti yhdellä huikalla puoli pulloa. – Ei taida olla kaverilla ongelmia *alkoholin* kanssa? vinkasin Mikaelille.

Sana *alkoholi* voitaisiin jokaisessa yllä olevassa esimerkissä korvata sanalla *viina* ilman merkityksen muuttumista. En kuitenkaan katso viinan ja alkoholin olevan täydellisiä synonyymeja, joten ne eivät ole jokaisessa tilanteessa korvattavissa toisillaan. *Alkoholi* on neutraalimpi sana ja se ei ole niin affektiivinen sana kuin *viina*.

Jokaisesta synonyymista ei pystynyt kontekstinkaan avulla sanomaan, mihin viinan merkityskenttään sana kuuluisi. Tällainen viinan synonyymi on esimerkiksi *rentoutusjuoma*.

- (8) Otin lutkun kämpilleni ja painuin ostamaan vähän *rentoutusjuomaa*.

Kirjan yleisestä tyylistä ja kontekstista johtuen päättelen, ettei esimerkin 8 *rentoutusjuomalla* tarkoiteta tässä mitään alkoholitonta. Teoksessa on yleensä hyvin selkeästi

mainittu, jos kyseessä on jokin alkoholiton juoma. Alkoholista pidetään rentouttavana aineena, joten voidaan päätellä rentoutusjuoman tarkoittavan jotain alkoholia sisältävää juomaa, sitä sen tarkemmin kuitenkin määrittelemättä.

Seuraavankin esimerkin sana on tarkasti määrittelemätön, mutta pääteltävissä kuitenkin helposti kontekstista alkoholijuomaksi:

- (9) Lähetin sen viivana hakemaan mulle kaksi isoa pulloa *puudutusainetta*. Kristian toi itselleenkin muutaman potun, joten aloimme nasautella *tukevia ryyppyjä* tauluun.

Kuten esimerkistä 9 voidaan havaita, *puudutusaine* on synonyymi väkevälle alkoholijuomalle. Puudutusaineksi voitaisiin tässä merkityksessä toisaalta katsoa minkä tahansa alkoholijuoman, mutta esimerkin 9 toinen virke antaa lukijalle kuvan väkevästä alkoholijuomasta, mikä voidaan päätellä sanoista *pottu* (tässä: pullo) ja *tukevia ryyppyjä*. Puudutusaine sinällään voi olla mitä tahansa väkevää alkoholijuomaa, se ei selviä kontekstista, mutta sillä ei ole lukijalle tässä tapauksessa merkitystä. Paunonen (2005: 937) selittää *ryypyn* olleen slanginomaisessa käytössä 1970-luvulta asti ja se tarkoittaa 'huikkaa' tai 'kulausta'.

- (10) Päätimmekin syödä tänä jouluna pyttipannua, joka on valmistettu kinkun muruista ja erilaisista laatikoista. Onneksi oli niin paljon *temppulientä*, että pyttis meni alas.

Esimerkin 10 *temppuliemi* on lukijan helppo ymmärtää kontekstista alkoholijuomaksi. Sen tarkemmin alkoholijuomaa ei määritellä, mutta itse tulkitsen *temppuliemen* olevan väkevää alkoholijuomaa; ei olutta eikä viiniä.

Seuraavien esimerkkien esimerkkisanat voidaan laskea kuuluviksi toisaalta stilistisiin, toisaalta affektiivisiin merkityksiin kuuluviksi.

- (11) Niinpä onkin aika raahata tyrskyvä, tällä kertaa sinertävä pitkän matkan kulkija takaisin saunaan ja juottaa hänelle hieman *ponua* lauteilla, niin johan ukko lämpiää.

- (12) No, toisaalta onhan se kuningataräiti kova vetämään *brenkkua*, vaikka täyttääkin kohta jo sata vuotta --.
- (13) Kuuntelin haavi auki mummun yllättävää luonteenpiirteen paljastumista. Nyt oli pakko uhrata se *konjamiini*, jota säilytin kenkäkomerossa!

Esimerkissä 11 *ponun* katson tarkoittavan tässä pontikkaa, kuten Stadin slangin suursanakirjakin (2005: 830) esittää. Jarva & Nurmi (2009: 310) tosin esittävät, että *ponu* voi tarkoittaa pontikan lisäksi myös epämääräistä alkoholijuomaa. Esimerkin 12 *brenkku* määrittellään Stadin slangin suursanakirjassa (2005: 111) näin: 'viina, alkoholijuoma (alkuaan varsinkin paloviinasta, pirtusta tai yleensä kirkkaasta viinasta)'. *Brenkku* on mielestäni hyvin selvä slangisana. Sanalla on vierasperäinen kaiku, sillä sana alkaa vierasperäisellä kirjaimella ja kahdella konsonantilla peräkkäin. Sana tuleekin ruotsin sanasta *brännvin*, mikä tarkoittaa suomeksi pöytäviinaa.

Stilistisyys näkyy esimerkeissä 11 ja 12 sanojen slangimaisuutena. Affektiivisuus taas näkyy etenkin esimerkeissä 11 ja 13 siinä, millaisia tunteita sanat herättävät. Näen, että *ponu* on sanana niin sanotusti lempeämpi kuin sana *pontikka*, samoin sanan *konjamiini* katson olevan sanan *konjakki*-sanana leikkimielinen synonyymi. Konteksti valottaa myös sanan *konjamiini* kuuluvan vanhan naisen, mummon, puheeseen. *Konjamiinilla* onkin mielestäni vanhan ajan kaiku ja näin ollen katson sanan olevan myötämerkityksinen; liitän sen tiettyyn kielenkäyttäjryhmään, vanhuksiin. Teoksessa sanaa käyttää kylläkin päähenkilö, keski-ikäinen mies, mutta hän käyttää sanaa tilanteessa, jossa hänen mummonsa on saapunut kylään.

Huomattavaa on, että sanaa *Koskenkorva* ei esiinny teoksessa kertaakaan vaan ainoastaan sen lempinimi *kossu*. Voidaankin kenties olettaa, että *kossu* on kielemme vaki-naistunut sana, jonka jokainen ymmärtää.

- (14) Kristian pelkäsi nähtävästi menehtyvänsä matkalla nestehukkaan, koska se oli varannut matkalla [sic] ison lestin *kossua*.

Paunonen (2005: 488) huomauttaa slangisanakirjassaan, ettei *Kossua* mielletä enää slangiasuiseksi erisnimeksi. Sana on muuttunut proprista appellatiiviksi ja aineistossa-

nikin sana kirjoitettiin ainoastaan pienellä alkukirjaimella (paitsi virkkeen alussa). Sana on mielestäni myös yleisnimitys mille tahansa kirkkaalle viinalle, pois lukien vodka. Esimerkiksi ravintolassa tilatessa vaikkapa kossukolan, saattaa baarimikko tehdä juoman mihin tahansa Koskenkorvan tyyppiseen kirkkaaseen viinaan.

- (15) Tankkasin varmuuden vuoksi kymmenen pulloa *valkkaria*. –Haluatteko kokeilla meidän uutta kuivaa *valkoviiniä*? kysyi ylipirteä myyjätär. – Kuivaa?! No en vitussa, vai luuletko se [sic] lehmä, että mä alan lusikalla syödä viiniä?

Stadin slangin suursanakirja (2005: 1265) antaa sanalle *valkkari* kolme eri merkitystä: 1. valkoviini, 2. valikoija ja 3. valokopio. Konteksti määrittelee esimerkissä 15 selkeästi, että kyse on valkoviinistä; mainitseehan henkilö ostavansa pulloja ja myös myyjätär tietää päähenkilön tarkoittavan nimenomaan valkoviiniä, koska päähenkilö on Alkossa.

4.2 Oluet

Oluen eri synonyymeja esiintyy teoksessa yhteensä 19 kappaletta. Olen koonnut liitteenä olevaan taulukkoon (taulukko 2) kaikki aineistostani löytyneet oluen synonyymit (mukaan lukien sanan *olut*). Sana *keppana* esiintyi aineistossani lukumääräisesti eniten, 11 kertaa. Toiseksi eniten esiintyi sana *kalja*, joka mainittiin kymmenen kertaa itsenäisenä sanana, mutta se esiintyi myös kolmen eri yhdyssanan perusosana. Näitä olivat *päiväkalja*, *aamukalja* ja *keskikalja*. Muita synonyymeja mainittiin vain muutamia kertoja, joitakin vain yhden kerran. Kolmanneksi eniten esiintymiä oli slangisanalla *bisse*.

- (16) Lutkutin jäljellä olevia *kaljoja* niin nopeasti kuin pystyin, ettei kanttura ehtinyt lipittää kaikkia puikkoja.
- (17) Akka ei tehnyt elettäkään lähteäkseen, vaikka kaikki *keppanat* oli jo kietaitu naamioon.

Esimerkin 17 *keppana* saa slangisanakirjassa (2005: 432) merkityksen *keskiolut*. *Keppana* ei mielestäni kuulu järin vahvasti vain Helsingin slangisanastoon vaan siitä on

tullut yleisslangisana. Sana on helposti tunnistettavissa Helsingin ulkopuolella, siinä ei ole ruotsin eikä englannin vaikutteita. Sana ei herätä voimakkaita tunteita, joten se ei ole affektiivinen. Katsonkin sanan olevan stilistinen. *Keppanan* voisi todeta olevan jopa niin sanottu hellittelymuoto sanasta *keskiolut*. Samoin on mielestäni esimerkissä 16 sana *kalja*, joka on oluesta hyvin neutraali synonyymi. Se ei herätä juurikaan tunteita.

Huomionarvoista on, että sana *olut*, jota pidetään virallisena nimityksenä tästä mallasjuomasta, mainitaan teoksessa vain kolme kertaa.

(18) Istuin sohvalle ja otin yhden *oluen*.

(19) –Hei! Mä keksin, mä käyn hakemassa meille muutaman *aamuoluen*, ehdotti Kristian.

Olut mainitaan itsenäisenä sanan ilman määriteosaa vain kaksi kertaa (esimerkki 18) ja yhden kerran se on yhdyssanan osana sanassa *aamuolut*, jossa määritesanana on vuorokaudenaikaan viittaava substantiivi (esimerkki 19). Näiden neutraalien sanojen vähyys kuvaa mielestäni hyvin sitä, miten teos on puhekielistä ja olut tulkitaan paremmin kirjakielen ja virallisempiin yhteyksiin.

Homonyymisiä sanoja löytyi aineistosta verrattain paljon. Seuraavat esimerkit valottavat minkätyyppisiä synonyymisiä ja homonyymisiä sanoja teoksessa esiintyi:

(20) -- mutta lopulta hoipuvin haparoivin askelin kiskalle ja ostin muutaman puikon *ketterää*.

(21) Löin luurin kiinni ja avasin pullon ihanaa *keskiketterää*.

Paunosen (2005: 435) slangisanakirja tuntee sanan *keskiketterä* ja antaa sille merkityksen keskiolut. Sekä esimerkissä 20 että 21 puhutaan molemmissa keskioluesta, vaikka sanakirja ei tunnista sanaa *ketterä*. Voidaankin olettaa *ketterän* olevan vain lyhyempi muoto sanasta *keskiketterä*. *Puikko* tässä yhteydessä tarkoittaa olutpulloa. Katson sanan *ketterä* olevan homonyyminen, sillä *ketterä* on myös adjektiivi, jota voidaan käyttää muun muassa ihmistä kuvailtaessa: ”Hän on *ketterä* liikkeissään.” *Ketterä* tarkoittaa

Gummeruksen suuren suomen kielen sanakirjan (2004: 362) mukaan ’liikkeissään kepeä, notkea, nopea’.

Edellä mainitut esimerkit ovat homonyymeja, mutta seuraavan esimerkin tulkitseen polyseemiseksi.

- (22) Painuin päivällä uuteen lounaskuppilaan vetämään kanuunaan pari *pitkää* ja kunnon eväät.

Monimerkityksinen sana *pitkä* voidaan nähdä polyseemisena sillä Kielitoimiston sanakirja (2006: 514) antaa sanalle seuraavanlaisia reaalimääritelmiä: 1. Pituudeltaan suuri; pituussuuntaan, pituudeltaan määräkokoinen, 2. kauan kestävä t. jatkuva, hitaasti kuluva t. suoritettava, 3. laaja, runsassisältöinen, 4. suuri, iso. Mielestäni huomionarvoista on, että sanakirja antaa kohdassa 1. esimerkin arkikielessä käytettävänä, substantiivina sanan *pitkä*: ’ravintola-annoksena myytävä (korkea) lasillinen olutta, tuoppi’. Sana on täten vakiintunut yleiskieleen, eikä se ole vain tietyn kielenkäyttäjryhmän puheeseen tai slangiin kuuluva sana.

On mainittava, että aineistosta löytyi muutamia erityisesti keskioluen synonyymeja. Tällaisia sanoja olivat *keskikura*, *keskiketterä* ja *keskikalja*. Edessä oleva määritesana *keski-* kertoo kyseessä olevan nimenomaan keskiolut. Alle olen koonnut esimerkkivirkkeet jokaisesta edellä mainitusta:

- (23) Päätin tarkastaa, ettei kurkkuni vuotanut, joten kävin ostamassa korin *keskikuraa*.
- (24) Kun juo kopan *keskiketterää*, tulee aika tunkkanen olo.
- (25) Kyytipoikana vedetään verevää ruislimppua, kirnupiimää, *keskikaljaa*, pontikkanaukkuja ja välillä ollaan tukehtua talkkunaan ja piimään.

Olutmerkeistä vain Karhu ja ruotsalainen olutmerkki Pripps mainittiin nimeltä. Kontekstissa, jossa sana aineistossa esiintyy, Karhu saa olutmerkin lisäksi toisenkin merkityksen.

- (26) -- lipittelen tässä *Karhua*. Kristian melkein huusi korvani paskaksi: - Onko sulla karhu siellä kämpässä?!

Esimerkissä 26 voidaan havaita, miten viestin lähettäjän ja vastaanottajan välinen viesti ei mene perille lähettäjän haluamalla tavalla. Karhu erisnimenä kuuluu oluen tai olutmerkkien merkityskenttään, mutta karhu kuuluu muun muassa eläinten merkityskenttään. Kirjoitetussa tekstissä tämän eron kuitenkin huomaa selvästi ja yleensä myös puhuttaessa se selviää yleensä kontekstista.

- (27) Pitkätukka hamppari kuiskasi korvaani: -Haluutsä ostaa vähän *kilkalia*?
Mä olin ihan pihalla. Mä kysyin tältä paskatukalta, että mitähän *kilkali* mahtoi olla? Se selitti mulle, että ne joutuivat pistämään ikkunoita vähän *kilkaliksi*, ennen kuin ne saivat hankittua muutaman kopan bisseä.

Esimerkissä 27 esiintyvä oluen synonyymi *kilkali* on selkeästi tietyn ryhmän jargonia ja näin ollen katson sanalla olevan stilistinen merkitys. Se mainittiin ainoastaan tässä yhdessä kohtauksessa erään ryhmän keskuudessa, ja sana jouduttiin selittämään teoksen päähenkilöllekin. Sanan merkitys selviää lukijalle kontekstista, mutta sanalle annetaan tässä kaksikin merkitystä; sekä olutta tarkoittava *bisse* että ikkunoiden särkemistä tarkoittava. Voitaneen ajatella sanan olevan homonyyminen.

Puhekielen ja erityisesti slangin piirteitä löytyy alla olevissa esimerkeissä.

- (28) Hipsin kuin tiibetiläinen munkki kulmapöytään ja tilasin yhden *stoben*.
(29) Akka ei tehnyt elettäkään lähteäkseen, vaan joi ilkosillaan keittiössä meikäläisen viimeisiä *bissejä*.
(30) Lipitimme *bisseä* ja huusimme suoraa huutoa jokaisen maalin synnyttyä.

Esimerkin 28 *stobe* täyttää mielestäni slangin piirteet muun muassa vierasperäisen *b:n* esiintymisellä sanan keskellä ja konsonanttiyhtymällä sanan alussa. Stadin slangin suursanakirja (2005: 1102) antaa sanalle seuraavanlaisen määritelmän: '(olut)tuoppi, tuopillinen olutta'. Näin ollen, jos tiedämme, että *tuoppi* on ruotsiksi *stop*, voidaan huomata sanojen *stobe* ja *stop* yhtäläisyys. Ruotsin kielellä on ollut slangin muodostuksessa van-

hastaaan erittäin iso vaikutus vanhan Helsingin slangiin. Nykyään englannin kieli on slangisanojen suuri vaikuttaja, kun taas ruotsin kielen vaikutus slangisanoihin on vähentynyt. (Paunonen 2005: 16).

Esimerkeissä 29 ja 30 mainitaan sana *bisse*, jolle annetaan kaksikin merkitystä (2005: 84); 'vanha mies, ukko, äijä, poika, (nuori) mies, kaveri, toveri' ja 'olut'. Kontekstista on helppo päätellä, että kyseisessä esimerkissä puhutaan nimenomaan oluesta, sillä verbinä on 'juoda', jota ihmiselle ei voi (ainakaan kovin konkreettisesti) tehdä. Aineistosani *bisse* tarkoittaa joka kerta olutta, ei koskaan sanakirjan antamaa ensimmäisestä määritelmää. *Bisse* on myös tulkittavissa slangisanaksi vierasperäisen *b:n* vuoksi, mutta on mielestäni tulkittavissa koko Suomen kattavaksi puhekieliseksi ilmaukseksi toisin kuin *stobe*, jonka miellän olevan enemmän juuri Helsingin slangia.

5 HUMALAN TYYLI- JA SÄVYEROT

Humalan eri synonyymeja Juoppohullun päiväkirjasta löytyy 76 kappaletta. Käsitettä *humala* käytän tässä tarkoittamaan kaikkia humalaa, humalassa oloa ja humalaan tuloa tarkoittavia sanoja. Humalan synonyymeissa oli paljon sellaisia sanoja, jotka saivat jonkin määritteen eteensä muodostaen näin yhdyssanan. Olen kerännyt liitteenä (taulukko 3) olevaan taulukkoon kaikki sellaiset merkitykset, jotka tarkoittavat joko humalaa, humalassa oloa tai humalaan tuloa. Taulukossa olevat sanat ovat perusmuodossa, vaikka ne aineistossa olisivat olleet taivutettuja.

Humalassa oloksi en ole laskenut sanaa *sammua*, sillä katson sen merkitsevän eri asiaa kuin humalaa. Sanan *sammumispiste* olen kuitenkin laskenut kuuluvan humalan synonyymeihin. Katson, että sammumispisteessä oleva on vielä hereillä, ei sammunut, ja hereillä olon humalassa tulkitseksi olevan humalatilaa. Sanat löytyvät tutkielman lopusta taulukosta, jossa ne ovat perusmuodossa, vaikka ne aineistossani saattavat esiintyä taivutettuina. Perusmuodon käyttäminen taulukoissa antaa selkeämmän kuvan eri synonyymeista.

5.1 Humalan tyylierot

Humalan eri synonyymit muodostuvat teoksessa jonkin verran yhdyssanoista. Perussana on sama, esimerkiksi *känni*, mutta sana saa eteensä määritteen muodostaen näin uuden sanan. Tällainen tapa muodostaa uusia sanoja onkin suomen kielelle tyypillinen (Häkkinen 1990: 144). Sana *känni* mainitaan aineistossani itsenäisenä (ilman määriteosaa) 23 kertaa. Muita sanoja mainitaan huomattavasti vähemmän. Yhdyssanan osana *känni* mainitaan myös useasti.

Aineistossa puhutaan muun muassa *sammumiskännistä*, *kaatokännistä* ja *helikopterikännistä*. Näin humala saa erilaisia sävyjä määritesanaa vaihtamalla. *Helikopterikännin* merkitys ei tarkasti avaudu kontekstista, mutta käsitan sen tarkoittavan vahvaa humala-

tilaa, johon liittyy muun muassa kaatuilua. Esimerkissä 31 päähenkilö Juha on juottamassa tätiään helikopterikänniin, mutta sen merkitys jää lukijan tehtäväksi:

- (31) Seuraavissa sukujuhliissa juotan mummelin *helikopterikänniin* ja katsotaan sitten, kuinka paskantärkeiden hienohelmojen ja liivipukunuijien suut pannaan.
- (32) Mietin, että pitäisiköhän vetää pikana *helikopterikänni* vai kaivaa taas pamppu esiin.

Esimerkissä 32 päähenkilö ei jaksaisi kuunnella kaverinsa luentoa toisesta maailmansodasta ja natseista ja miettii siksi helikopterikännin vetämistä.

- (33) Painuin mökille vetämään *sammumiskännin*.

Esimerkissä 33 mainitaan *sammumiskänni*, mutta sen merkitystä ei lukijalle selitetä lainkaan. Itse tulkitseen sammumiskännin laadultaan erittäin voimakkaaksi. Tällaisen kännin tehtävä on toimia vain eräänlaisena siirtymävaiheena sammumiseen. Päähenkilön tavoite onkin tässä humalassaolon jälkeen sammua.

- (34) Loppuvaiheessa olin jo sen verran *laskuhumalan* puolella, että pelkäsin aorttani repeävän siinä ryskytyksessä.
- (35) Mä päädyin vetämään ihan tavalliset kännit, mutta Kristian veti jääräpäisesti *kalsarikännit*. Hullua, olisi ollut loogisempaa, että talon isäntä poukkoilisi kämpässään kalsarit jalassa eikä vieras. No, Kristian halusi välttämättä vetää *kalsarikännit*.

Esimerkeissä 34 ja 35 olevat määritesanat *lasku-* ja *kalsari-* kertovat enemmän humalan laadusta. Toisin kuin viinan synonyymeista, jotka ovat vain substantiiveja (pl. *hapan*), humalan synonyymeista voidaan erottaa niin substantiivisia synonyymeja kuin tekemistä ilmaisevia synonyymeja. Substantiiviset synonyymit humalasta tarkoittavat humalaa yleisesti, kun taas verbit ilmaisevat humalassa oloa tai humalaan tuloa. Esimerkissä 34 mainitaan laskuhumalassa olo (humalassa olo) ja esimerkissä 35 mainitaan (kalsari)kännien vetäminen (humalaan tulo). Humalaa tarkoittavat sanat ovat denotatiiviselta

merkitykseltään synonyymisia keskenään, mutta näistäkin löytyy huomattavan paljon merkityseroja eivätkä näin ollen ole synonyymisia liitännäismerkitykseltään.

Humalassa oloa tai humalaan tuloa ilmaisevilla merkityksillä voidaan katsoa olevan myös kollokatiivisia merkityksiä. Nähdään, että *tukkihumala(ssa)* on käypä sana ja tiedämme ainakin suurin piirtein, mitä sanalla tarkoitetaan. Sanat *ϋtukkipäissään* ja *ϋtukki-juovuksissa* taas kuulostavat korvaamme epäkielellisiltä, vaikka periaatteessa näillä voitaisiin tarkoittaa samaa asiaa kuin sanalla *tukkihumalassa*.

5.2 Humalan tunnesävyt

Affektiivisiä merkityksiä voitaisiin ajatella olevan humalaa tarkoittavissa sanoissa. Tämän voi huomata tarkasteltaessa humalan synonyymeja taulukosta 3. Vaikka sanaan *humala* on liitetty määritteitä, sanat ovat melko neutraaleja. Toisin on sanassa *känni* ja sen saamissa määritteissä. Nämä sanat saattavat herättää enemmän negatiivisia tunteita. Seuraavista kahdesta esimerkistä voidaan nähdä, kummassa niissä on negatiivinen sävy:

(36) Päätin *vetää* tanakan *keväthumalan*, koska terapeutin homma osoittautui niin raskaaksi.

(37) Päätin *vetää* köykäiset *lärvit* ja tutustua lehteen vielä kerran.

Huomionarvoista on, että esimerkissä 36 vedetään tanakka (kevät)humala ja esimerkissä 37 vain köykäiset lärvit. Silti luultavasti moni mieltää esimerkin 36 humalan positiivisemmaksi ilmaukseksi kuin esimerkin 37 lärvit. Tähän saattaa syynä olla, että miellämme sanan *humala* neutraalimmaksi kuin sanan *lärvit*, vaikka *keväthumala* on tässä tanakka ja lärvien veto köykäinen. Samalla tavalla miellämme *hauvan* positiivisemmaksi ilmaukseksi kuin *rakin* koirasta puhuttaessa.

Voisi ajatella, että sanojen *päissään* ja *juovuksissa* välillä vallitsee täydellisen synonymian piirre. Näiden voidaan katsoa tarkoittavan täysin samaa asiaa myös affektiiv-

suudeltaan ja kaikissa konteksteissa. Tavallaan myös sana *humala* voidaan tähän lukea kuuluvaksi, mutta mieluummin katsoisin *humalan* olevan kahden edellä mainitun lähisynonyymeja ja sanaa *humala* voidaan käyttää virallisemmissä teksteissä ja puheissa kuin sanoja *päissään* ja *juovuksissa*. Näin ollen näiden sanojen välillä on tyyliero eikä täydellistä synonymiaa näiden sanojen välillä vallitse. Silloin, kun sana *päissään* saa eteensä määritteen, esimerkiksi *ympäripäissään*, muuttuu ilmaus mielestäni tukevammaksi humalaksi kuin *päissään* ilman määritettä. Tällöin voitaisiin ajatella sanojen *ympäripäissään* ja *tukkihumalassa* muodostavan täydellisen synonymian keskenään, vaikka näillä toki tietynlainen affektiivinen ero onkin. Humalakaan ei enää kovin hyvin käy virallisiin teksteihin, silloin kun sana saa eteensä määritteen ja näin ollen se käy nyt pariksi sanalle *ympäripäissään*.

- (38) Oli sen verran *boogie päällä*, että en pitänyt kiirettä himaan hipsimisellä.
 (39) Sillan alla rymysi kunnan voittajia *täysi boogie päällä*.

Paunonen (2005) ei mainitse esimerkeissä 38 ja 39 esiintyvää *boogieta* Stadin slangin suursanakirjassaan, mutta kontekstista on hyvin helposti pääteltävissä, mitä *boogiella* näissä tapauksissa tarkoitetaan. Tulkitsen boogien lähinnä nousuhumalaksi; kaikilla on hauskaa eikä kukaan ei ole sammunut, tai edes lähellä sellaista olotilaa. Sanalla on mielestäni positiivinen sävy.

- (40) Se oli aloittanut *dokaamisen* vappuna ja oli niin *kännissä*, että sammui ainakin kolme kertaa.
 (41) Taidettiin *olla* melkoisessa *päreesä* koko porukka, kun yhteistuumin saatiin päähänpisto, että meidänkin on saatava oma kokko.

Edellä esitetyssä esimerkissä 40 mainitaan sana *dokaaminen*. Tämä on slangisana ja tarkoittaa juopottelua ja ryyppäämistä (Paunonen 2005: 150). Esimerkin 41 *olla päreesä* -ilmaus on Paunosen (2005: 871) mukaan slangi-ilmaus, joka tarkoittaa 'olla humalassa tai huumeissa'. Teoksessa ei ole huumeidenkäyttöä, joten tulkitsen tämän tarkoittavan tässä yhteydessä humalatilaa.

6 KRAPULAN TYYLI- JA SÄVYEROT

Tässä luvussa käyn läpi tarkemmin krapulan synonymiaa *Juoppohullun päiväkirjassa*. Tarkastelen synonyymeja Leechin (1974: 10) assosiatiivisten merkitysten jaottelun mukaisesti. Olen koonnut krapulan synonyymeista tutkielmani loppuun taulukon, josta käy ilmi kaikki Juoppohullun päiväkirjassa esiintyneet krapulan synonyymit ja niiden esiintymiskerrat. Taulukossa olevat sanat ovat perusmuodossa, vaikka ne aineistossani saattavat esiintyä taivutettuina. Perusmuodon käyttäminen antaa selkeämmän kuvan eri synonyymeista.

6.1 Krapulan tyylierot

Krapulaa tarkoittavat sanat ovat denotatiiviselta merkitykseltään synonyymisia keskenään, mutta näistä löytyy huomattavan paljon merkityseroja eivätkä ne näin ollen ole synonyymisia liitännäismerkityksiltään.

- (42) Heräsin hirveään *jysäriin* ja kusihätään. Vessassa huomasin, että kuseminen sattui niin helvetisti, että oli pakko kiljaista kusen tullessa tapin päähän. Oli sen verran paha *kankkunen*, että säikähdin omaa kiljahdustani.

Esimerkistä 42 nähdään, että jysäri on yksi krapulan synonyymi. Jysäriin voitaisiin ajatella olevan päänsärkyä tarkoittava slangi-ilmaus, mutta Stadin slangin suursanakirjan (Paunonen 2005: 383) mukaan jysäriin voidaan katsoa tarkoittavan päänsärlyn lisäksi myös krapulaa. Esimerkin 42 lopussa puhutaan myös kankkusesta, joka tarkoittaa tässä krapulaa. *Jysäri* ja *kankkunen* ovat tyyliopillisesti sopimattomia virallisiin teksteihin tai puheisiin. Ne ovat puhekielisiä ilmauksia, jotka sopivat epäviralliseen kielenkäyttöön.

Viralliseen kielenkäyttöön sopivia sanoja löytyy teoksesta hyvin vähän sen puhekielisen kerrontatyylin vuoksi. Sanan *krapula* voitaisiin olevan tällainen virallisessa kielenkäytössä hyväksytty, samoin *paha olo* ja *päänsärky* ovat virallisiin teksteihin ja kielenkäyttöön käypiä. Täysin samaa tarkoittavat termit *viinakramppi*, *juoppohulluus* ja *delirium* esiintyvät rinnakkain.

- (43) -- ihminen voi saada *viinakramppin* vielä monta päivää dokaamisen lopettamisen jälkeenkin. -- olinko mahdollisesti *delirium-kohtauksessa* hakanut yläleuan etuhampaat poikki.

Esimerkissä 43 kahta termiä, viinakramppia ja delirium-kohtausta, on ilmeisesti käytetty rinnakkain toiston välttämiseksi. *Viinakramppi* ei mielestäni sovi viralliseen kielenkäyttöön, *juoppohulluskohtaus* sopii hieman paremmin, mutta sekään ei välttämättä aivan täydellisesti, kun taas sen vierasperäinen termi *delirium-kohtaus* sopii viralliseen kielenkäyttöön parhaiten. Nämäkään synonyymit eivät ole täydellisiä, siitä huolimatta, että delirium-kohtaus ja juoppohulluskohtaus tarkoittavat täsmälleen samaa asiaa. Ne eivät ole kuitenkaan mielestäni korvattavissa toisillaan missä tahansa kontekstissa.

Juoppohullun päiväkirjassa esiintyy slangi-ilmauksia, joita pääkaupunkiseudulla asuvat ihmiset käyttävät luultavasti enemmän ja herkemmin kuin muualla asuvat. Selkein slangi-ilmaus krapulasta teoksessa on mielestäni *darra*. Paunosen (2005) Stadin slangin sanakirjan mukaan *darraa* on käytetty jo 1950-luvulta asti. Luultavasti *darra* saattaa olla tuttu ilmaus muillekin kuin helsinkiläisille ja se osataan tulkita krapulan synonyymiksi. Myös Jarva & Nurmi (2009: 40, 123) tulkitsee *darran* slangisanaksi ja kankkusen puhekieliseksi ilmaukseksi.

Selkeää slangia tai jargonia ovat myös sanat *ganuuna* ja *polttarit*. *Ganuuna* mainitaan teoksessa yhdesti, *polttarit* kaksi kertaa. *Ganuuna* ja *kanuuna* ovat täydellistä synonymiaa, eikä kirjoitusasukaan eroa kuin alkukirjaimen verran.

- (44) Vittu, mulla oli käsittämätön *ganuuna* yhdestä pullosta keppanaa.

Ganuunan käyttö on oletettavasti hyvin marginaalista ja ajattelenkin sen olevan enemmänkin kirjailija Vuorisen leikkittelyä kielellä. Esimerkin 44 ganuunan luokittelen slangisanaksi lähinnä vierasperäisen alkukirjaimen tähden.

6.2 Krapulan tunnesävyt

Krapulasta löytyy myös affektiivisiä merkityksiä. Kun tarkastellaan liitteenä olevaa taulukkoa (taulukko 3), huomataan, miten osa synonyymeista on neutraaleja ja osa taas saa negatiivisen sävyn. Konteksti vaikuttaa toki osaltaan siihen, saako lukija negatiivisen vai positiivisen kuvan, mutta myös pelkästä synonyymista lukija päättää, onko se negatiivinen vai positiivinen ilmaus. Seuraavista esimerkeistä voidaan nähdä, kummassa niissä on negatiivinen sävy:

- (45) Kas kas, *kankkusen perkele* alkoi hipsiä heti tilalle, kun pudotin pamien määrää.
- (46) Kas kummaa, Kristianin ja mun yhteinen ystävä, *herra krapula* oli tullut vieraaksemme.

Esimerkissä 45 kirosana on tehostamassa krapulan laatua. Krapula tuskin koskaan on toivottu olotila, mutta esimerkissä 45 sen olemassa oloa vielä niin sanotusti manataan. Esimerkissä 46 krapula on inhimillistetty. Tämä tuo luultavasti monille mieleen positiivisen ilmauksen krapulasta. Se on hyväksytty olotila ja esimerkissä 46 päähenkilö nimittää sitä ystäväksi, eikä esimerkiksi kaveriksi. Ystäväksi kutsutaan yleensä erittäin läheistä henkilöä. Esimerkissä puhuja heroittelee krapulaa, joka antaa vielä tietyn kunnioittavan sävyn.

Krapula mielletään melko neutraaliksi ilmaukseksi, vaikka se saisi eteensä millaisia määritteitä tahansa. *Jysärillä* ja *kanuunalla* taasen saattaa olla hieman negatiivisempi kaiku kuin *krapulalla*. Samalla tavallahan miellämme *hauvan* positiivisemmaksi ilmaukseksi kuin *rakin* koirasta puhuttaessa.

Jos kiroilu ei tunnu vieraalla kielellä yhtä pahalta kuin äidinkielellä, saman tunnesävyeron voi huomata myös, kun käytämme vierasperäistä termiä kotimaisen termin sijaan. Tämä samainen ero voidaan nähdä muun muassa esimerkistä 43, jossa esiintyvät rinnakkain suomenkielinen *juoppohulluus* ja vierasperäinen *delirium*. *Delirium* ei vierasperäisyydestään johtuen kuulosta läheskään niin pahalta kuin *juoppohulluus*.

6.3 Krapulan myötämerkityksiä

Kollokatiivisia merkityksiä eli myötämerkityksiä krapulan synonyymeista löytyy jonkin verran. Ne eivät ole samalla tavalla vakiintuneet tiettyihin esiintymisyhteyksiin kuin esimerkiksi ilmaukset *täpötäysi* tai *typötyhjä*, mutta mielestäni krapulankin synonyymeista on tällaisia myötämerkityksiä havaittavissa.

Teoksessa sana *krapula* saa useammin eteensä määritteen kuin esimerkiksi sanat *kannuuna* tai *kankkunen*. Tämä saattaa johtua siitä, että krapula on neutraali sana ja yleisesti käytetty termi humalan aiheuttamasta jälkitilasta. Tämän vuoksi *aamukrapula* ja *pelkokrapula* sopivat paremmin kuin *aamukankkunen* tai *pelkokanuuna*. Nämäkin muodot ovat toki mahdollisia, eivätkä kuullosta korvaamme epäkielellisiltä, sillä *aamukrapula* ja *pelkokrapula* eivät ole kieleemme vakiintuneita ilmauksia.

Myötämerkityksiin kuuluu myös tiettyjen kielenkäyttäjien käyttämät ilmaukset. Ääri-esimerkkinä voisi todeta, että alkoholisti kielenkäyttäjänä saattaa mieltää sanan *polttarit* krapulan synonyymiksi, kun taas esimerkiksi absolutisti saattaa mieltää *polttarit* enemminkin sulhaselle ja morsiamelle järjestettäväksi juhlaa ennen häitä. Näinhän ei kuitenkaan välttämättä todellisuudessa ole.

Päähenkilö mainitsee *polttarit* muutamassa kohtauksessa. Seuraavassa esimerkissä teoksen päähenkilö Juha Berg miettii, missä olotilassa Danten Jumalaista näytelmää pitäisi lukea:

- (47) Pitääköhän tätä kirjaa lukea pienessä kännissä? *Polttareissa* mä en uskaltaisi lukea riviäkään...

Esimerkissä 47 mainitaan vaihtoehtoiset tilanteet lukemiselle eli joko kännissä tai polttareissa. Molempien vaihtoehtojen pitäisi viitata joko paikkaan tai olotilaan ja kun tiedetään kännin olevan olotila, osataan päätellä polttareidenkin olevan olotila (krapula) eikä paikka (juhla). Kontekstista nähdään täten selvästi, että polttareilla viitataan tässä krapulaan eikä ennen häitä olevaa juhlaan.

Useasti polttarit ovat hänen mukaansa maksassa, joka viitannee alkoholin palamiseen. Stadin slangin suursanakirja (2005: 826) ei tunne sanaa *polttarit* tässä merkityksessä, vaan antaa seuraavanlaisen merkityksen: ”alkuaan morsiamen tai sulhasen viimeinen ilta ennen vihkimistä ystävien parissa, nykyisin samaa sukupuolta olevien ystävien järjestämät railakkaat juhlat häiden aattona.” Sana ei välttämättä ole kaikille alkoholisteillekaan tuttu krapulan synonyymina, joten sen voitaisiin ajatella olevan jargonia.

(48) En tiedä vaikuttiko se hevosille tarkoitettu diapam-lääkitys vielä, mutta tänä aamuna oli aivan *järkyttävät polttarit* – maksassa.

(49) Vaikka maksassani oli aika *kivat polttarit* meneillään, päätin silti mennä tänään poliisiasemalle.

Näissä esimerkeissä 48 ja 49 mainitaan selkeästi polttareiden olevan maksassa. Polttarit siis näissä yhteyksissä on puhekielinen muoto viinan palamisesta maksasta ja miten maksaa polttaa.

7 METAFORISSET ILMAUKSET

Tässä luvussa on tarkasteluun metaforisia ilmauksia, jotka luokittelen Lakoffin ja Johnsonin tekemän luokittelun mukaisesti strukturaalisiin eli rakennemetaforiin, orientoiviin eli suuntametaforiin ja ontologisiin metaforiin. Metaforissa otan mukaan myös sammumiseen liittyvät metaforat, sillä katson näiden metaforien olevan niin merkityksellisiä, että koen niiden kuuluvan tämän otsikon alle. Kaikki analysoimani metaforat eivät suoraan liity tarkastelemini synonyymisiin sanoihin ja ilmaisuihin, mutta ne liittyvät kontekstissaan jotenkin humalaan, alkoholiin tai krapulaan. En näe tätä tutkimustulosten kannalta ongelmallisena vaan päinvastoin tämä antaa näistä metaforisista ilmauksista laajemman näkemyksen.

Metaforisina voidaan pitää seuraavien esimerkkien krapulaan ja humalaan tulon ilmauksia.

(50) Jätin tietoisesti *vetämättä nahat naamalle* jo aamusta, koska halusin nähdä matsin.

(51) Kaikki muut *olivat* melkein *pelti kiinni* paitsi perheen äiti ja mummi --.

Esimerkit ovat slangi-ilmauksia (Paunonen 2005: 778), joissa molemmissa on kyse vahvasta humalatilasta. Esimerkin 50 ilmaus *nahat naamalle* voisi tulkita myös nukku-miseksi, jos nahat tulkittaisiin tässä tapauksessa silmäluomiksi. Itse näen ilmauksen kuitenkin samantyyppisenä kuin ehkä tutumpi *nakit silmille-* ilmaus, mikä tarkoittaa humalassa oloa. *Pelti kiinni* -ilmaus esimerkivirkkeessä 51 on myös metaforinen ja sitä käytetään humalassa oloa tarkoittavissa sanonnoissa. (Paunonen 2005: 778.)

Seuraavassa esimerkissä *kanuuna* saa metaforisen merkityksen:

(52) Painuin päivällä uuteen lounaskuppilaan vetämään *kanuunaan* pari pitkää ja kunnon eväät.

Esimerkin 52 *Kanuuna* on sanana helppo luokitella nimenomaan kuolleeksi metaforaksi. Suuri suomen kielen sanakirja (2004: 329) määrittelee sanan seuraavasti: ”Tykki,

jonka putken pituus on yli 20 kertaa suurempi kuin sen halkaisija”. Suomen kielessä kanuunalla on kuitenkin metaforinenkin merkitys; krapula. Paunonen (2005: 413) mainitsee, että *kanuunaa* olisi käytetty krapulan synonyymina 1980-luvulta lähtien. Kun tiedämme krapulan yhtenä oireena olevan (voimakas) päänsärky, voidaan kuvitella päänsärlyn olevan kuin kanuunan laukaus.

- (53) Kristian toi itselleenkin muutaman potun, joten *aloimme nasautella* tukevia ryyppyjä *tauluun*.
- (54) Tulee halpoja jurreja, kun *naulaa* vain yhden keppan ja sitten örveltää koko illan pitkin seiniä helikopterikännissä.

Esimerkissä 53 nasautellaan tauluun. Taulu on Paunosen (2005: 1164) mukaan jo 1920-luvulta käytetty slangisana, ja tarkoittaa kasvoja, naamaa. Puhutaan usein myös naama-*taulusta*. Saman selityksen taululle antaa myös Jarva & Nurmi (2009:422). Nasauttelua taasen kumpikaan teoksista ei tunnista, mutta kontekstista voisi sen päätellä tarkoittavan alkoholin juomista. Taulu on metaforinen ilmaus. Ihmisen kasvot ovat kuin taulu.

Esimerkissä 54 naulataan yksi olut. Naulaaminen slangisanakirjan mukaan tarkoittaa ryyppäämistä (Paunonen 2005: 701). Otan tähän vertaukseksi ilmauksen *naula päässä*, mikä saattaa olla tuttu ilmaus tarkoittaa vahvaa humalatilaa (Jarva & Nurmi 2009: 248). Esimerkissä naulataan vain yksi olut, jolloin kyse ei vielä ole vahvasta humalatilasta vaan tulkitsen naulaamisen (alkoholin) juomisen synonyymiksi. Metaforisena ilmauksena tämä on melko selvä, sillä mitään oluttahan tässä ei kirjaimellisesti naulata mihinkään vaan lukija ymmärtää verbin kontekstista heti juomista tarkoittavaksi, ei vaikkapa vasaralla naulaamiseksi.

7.1 Strukturaaliset metaforat

Alkoholistin sanastossa myös synonyymiset sanat *tärinä*, *vapina* ja *tutina* viittaavat krapulaan ja ovat metaforisia, vaikka sanoilla on olemassa myös konkreettinen merkitys.

- (55) Siellä mä istuin röökihuoneessa *tärisemässä* muiden juoppojen kanssa ja odotin sitä yhtä promillea.
- (56) Oksensin ja ulisin koko aamupäivän. Päivän *tärisin* sohvalla ja mietin, että millä vitulla tämän *tärinän* saisi loppumaan. Muistin lukeneeni, että krapulassa pitäisi syödä paljon. *Tärisin* kauppaan --.

Esimerkit 55 ja 56 voidaan ajatella konkreettisen tärisemisen lisäksi metaforana KRAPULA ON FYYSINEN LIIKE. Täriseminen on edestakaista liikettä, jossa joko ihmisen kädet tai koko keho tärisee. Voidaankin olettaa, että krapulassa tärinä voi olla sekä konkreettista tai se on vain tietynlainen lähisyonyymi sanalle krapula.

7.2 Orientoivat metaforat

Suuntaa osoittavia ilmauksia voidaan havaita seuraavista esimerkeistä:

- (57) Snadi *nousuhumala* korkattuna esinahkaa repivällä panetuksella sai aikaan mielenkiintoisen efektin.
- (58) Loppuvaiheessa olin jo sen verran *laskuhumalan* puolella, että pelkäsin aorttani repeävän siinä ryskytyksessä.
- (59) Vittu, viina ei enää *noussut* kunnolla *päähän*.

Esimerkeissä 57 ja 58 voidaan havaita suuntametaforille ominainen vastakkaisuus, joka näissä esimerkeissä on muotoa ylös-alas. On tulkinnanvaraista, nähdäänkö tämä ILO ON YLHÄÄLLÄ – SURU ON ALHAALLA kaltaisina positiivisina metaforina vai tulisiko humaltuminen ylipäättään nähdä negatiivisena asiana. Jos *nousuhumala* ja *laskuhumala* nähdään edellisen kaltaisina metaforisina ilmauksina, eli nousuhumala on positiivista ja laskuhumala negatiivista, voidaan ne tulkita myös kulttuurisina. Suomessa alkoholi liitetään poikkeuksellisen usein humalahakuisuuteen verrattuna esimerkiksi Etelä-Euroopan viinimaihin, joissa viini luontevasti kuuluu ruokailutilanteisiin arkenakin. Esimerkin 59 *nousta päähän* on myös suuntametafora. Kontekstissaan se on myös tulkittavissa ILO ON YLHÄÄLLÄ metaforaksi, sillä esimerkin henkilöä harmittaa, kun alkoholi ei nouse päähän.

Seuraava esimerkki valottaa mielestäni hyvin suuntametaforalle tyypillisen ylös-alasmuodon.

- (60) Birger kertoi, että se oli kuullut mun *dokaavan* paljon ja halusi nyt *auttaa mut ylös*. Mä olin kysymysmerkinä. –Ylös mistä?

Esimerkistä 60 voidaan havaita, että juominen nähdään huonona asiana ja päähenkilö halutaan pelastaa, auttaa ylös. ILO ON YLHÄÄLLÄ – SURU ON ALHAALLA metafora voidaan todeta tässäkin. Esimerkissä päähenkilö esittää kysymyksen: Ylös mistä? Hän ottaa siis tämän avunannon kirjaimellisesti ja luulee, että hänet täytyy konkreettisesti nostaa ylös jostain, eikä huomaa metaforisuutta.

7.3 Ontologiset metaforat

Ontologiset metaforat jaotellaan vielä säiliömetaforiin ja personifikaatioon. Näitä molempia löytyi aineistosta, mutta esiintyvyys säiliömetaforissa oli runsaampaa kuin personifikaatiossa. Jälkimmäisistäkin kuitenkin löytyi muutama esimerkki.

7.3.1 Personifikaatio

Elollisen olennon saamia slangi-ilmauksia tutkimusaineistosta löytyi muutamia.

- (61) Kas kummaa, Kristianin ja mun yhteinen ystävä, *herra krapula* oli *tullut vieraaksemme*.

Esimerkissä 61 voidaan nähdä, miten eloton ilmiö eli tässä tapauksessa krapula on muutettu elolliseksi ja inhimillistetty etuliitteen *herra* ja *tullut vieraaksemme* avulla. Tämän mukaan metaforana voidaan ajatella olevan KRAPULA ON IHMINEN.

- (62) Kankkunenkin alkoi *hellittää*.

Esimerkki 62 on lukijan helppo ymmärtää siten, että ”krapula alkoi helpottaa”. Suuri suomen kielen sanakirja (2004: 182) antaa *hellittää*-verbille muutamia eri merkitystä: 1. Löysentää, höllentää, 2. päästää irti, vapauttaa, irrottaa, 3. keventyä, huojentua, helpottua, laantua Näen tämän personifioiduksi, sillä konkreettisestihan tässä ei pidetä mistään kiinni, että esimerkiksi otteen voisi hellittää.

- (63) *Keskikaljan kurlaaminen syö* varmaan kaikki vitamiinit *kropasta*, kun tulee aina niin hillitön kankkusnäikä.

Edellä oleva esimerkki 63 on tietyllä tavalla absurdi; juominen (tässä: kurlaaminen) syö. Esimerkissä kurlata on synonyyminen sana juomiselle. *Syödä*-verbi on tässä metaforinen ilmaus, sillä syöminen tarkoittaa tässä kontekstissa jonkin kuluttamista. Vitamiinit kuluvat ihmisestä pois, kun ihminen juo alkoholia.

7.3.2 Säiliömetaforat

Säiliömetaforia aineistosta löytyi runsaasti. Alkoholia juodaan eli se menee ihmisen sisään.

- (64) -- olen *imuroinut* lähinnä viinaa *liiteriin* [...].
- (65) -- joten tänään päätin *vetää pään täyteen* ollakseni huomenna reipas matkamies.
- (66) Mikael oli *kiskaissut pellit* niin kovaa *muurin sisään*, ettei se herännyt pariskunnan saapumiseen.
- (67) Ennen simahtamistani kelailin, että jotain tosi tärkeää taisi unohtua. Mikähän se oli, *viina* taitaa *kovertaa* lähimuistia...

Esimerkissä 64 ihminen imuroi sisäänsä jotain, esimerkissä 65 vedetään päähän tai pää täyteen ja esimerkissä 66 kiskaistaan pellit muurin sisään. Muuri on tässä tapauksessa ihmisen keho tai pää. Esimerkit 64 ja 65 voidaan molemmat tulkita IHMINEN ON SÄILIÖ -metaforan avulla. Ihminen ujuttaa sisäänsä asioita, tässä tapauksessa juomaa, jota metaforiset ilmaukset *imurointi liiteriin* (liiteri tarkoittaa tässä yhteydessä suuta tai päätä) ja *pään täyteen vetäminen* edustavat. *Pellit muurin sisässä* esimerkissä 66 tar-

koittaa tässä humalan jälkeistä sammumista, mutta olen ottanut sen tähän esimerkiksi, sillä se voisi tarkoittaa mielestäni myös vahvaa humalatilaa. Kontekstissaan se kuitenkin paljastuu sammumiseksi, sillä henkilö ei herää mihinkään ääniin. Esimerkissä 67 viina *kovertaa* eli ikään kuin sisältä päin syö ihmistä.

8 TULOKSET JA PÄÄTELMÄT

Tavoitteenani oli tutkia synonyymisia sanoja sekä metaforia alkoholista, humalasta ja krapulasta Juha Vuorisen teoksessa *Juoppohullun päiväkirja*. Synonyymeja löytyi runsaasti sekä määrällisesti että laadullisesti. Aineistosta tutkittavia sanoja löytyi kaikkiaan 635 kappaletta. Näistä eri alkoholijuomien synonyymeja löytyi 314 kappaletta, joista eri synonyymeja oli 90 kappaletta. Humalan synonyymeja oli yhteensä 239 kappaletta, joista eri synonyymeja 76 kappaletta ja krapulan synonyymeja löytyi 82 kappaletta, joista eri synonyymeja oli 28 kappaletta.

Tarkastelin tutkimuksessani, millaisia tyylieroja ja tunnesävyjä alkoholin, humalan ja krapulan synonyymit saavat. Huomattavaa oli, että neljään viidestä Leechin jakamasta ja käyttämästä liitännäismerkityksestä (konnotatiivisia, stilistisiä, affektiivisia ja kollokatiivisia merkityksiä) löytyi esimerkki tai esimerkkejä käyttämästäni aineistosta. Ainoastaan reflektioivia merkityksiä en tarkasteltavista synonyymeista löytänyt.

Ylivoimaisesti eniten esiintymiä alkoholijuomien synonyymeista oli sanalla *viina*, joka esiintyi teoksessa 80 kertaa (ks. Taulukko 1). Seuraavaksi eniten esiintymiä oli sanalla *kossu*, mikä kuitenkin mainittiin vain 18 kertaa. Tulkitsen tämän niin, että *viinalla* on viitattu teoksessa useisiin alkoholijuomiin erittelemättä, minkä tyyppisestä alkoholista kulloinkin on ollut kyse. Oluet erittelin muista alkoholijuomista ja tarkastelin niitä erikseen. Näistä oluen synonyymi *keppana* esiintyi 11 kertaa, *kalja* 10 kertaa ja *bisse* 9 kertaa. Huomionarvoista on, että neljänneksi mainituin oluen synonyymi *keskikura* esiintyi vain 4 kertaa. (ks. Taulukko 2.) Kontekstin tietämisen tärkeys korostui erityisesti alkoholin synonyymeja tarkasteltaessa. Esimerkiksi sanalla *viina* saatettiin viitata kaikkiin alkoholipitoisiin juomiin tai sillä saatettiin tarkoittaa vain väkeviä alkoholijuomia.

Humalan synonyymeista esiintymiä oli eniten sanalla *juoda*. Tämä esiintyi teoksessa 36 kertaa. Tämä on hyvin neutraali synonyymi alkoholinkäytöstä ja voisi toki tarkoittaa myös muun kuin alkoholin juomista. Tutkimuksessani oleva *juoda*-sana viittaa kuitenkin aina nimenomaan alkoholin juomiseen. Toisena oleva *vetää*-sana on mainittu humalan synonyymina 27 kertaa. Tämän esiintymät olivat useimmiten sanaliitoissa, kuten

ilmaukset *vetää känni* ja *vetää nahat naamalle*, mutta taulukkoon olen laskenut ainoastaan verbin perusmuodon. Humalan tyylieroja löytyi erityisesti synonyymisista yhdyssanoista, joissa määritesana muutti sanan stilistisyyttä tai affektiivisuutta.

Taulukon 4 mukaan krapulan synonyymeista selvästi eniten esiintymiä oli *kankkusella*, 19 kappaletta. Toiseksi eniten esiintymiä oli sanalla *krapula*, mikä esiintyi aineistossa 13 kertaa. Krapulan synonyymi *vapina* esiintyi ainoastaan viisi kertaa. *Krapula* esiintyi usein sanaliitoissa, kuten *navakka krapula* tai yhdyssanan osana, kuten *pelkokrapula*. Monet krapulan synonyymit ja esimerkit olisivat sopineet useaan liitännäismerkitykseen, mutta jaoin esimerkeissä käyttämäni synonyymit jonkin tietyn liitännäismerkityksen alle siten, mihin katsoin niiden parhaiten sopivan. Esimerkiksi deliriumjuoppohulluus-viinakramppi -synonymiarypystä käytin sekä tunnesävyissä että tyylieroissa, sillä se oli oivallinen esimerkki molemmista.

Yhdyssanojen avulla muodostettiin teoksessa huomattava määrä uusia sanoja. Tämä onkin yleisin tapa muodostaa uusia sanoja. Määritteen avulla saatiin usein heti selville krapulan laatu tai miten se on aiheutettu. Tyylieroihin ja tunnesävyihin jakaminen ei ole yksiselitteistä. Toinen tutkija saattaisi saada erilaisia tuloksia. Tutkijan asuinpaikka ja sukupuoli saattavat vaikuttaa työni tuloksiin olennaisesti, sillä tutkimissani sanoissa oli runsaasti slangia ja niin sanottua miehistä ääntä. Tunnereaktiot, joita alkoholinkäyttöön ja siitä aiheutuviin sivuvaikutuksiin liittyy, ovat useimmiten negatiivisia. *Juoppohullun päiväkirjassa* tämä negatiivisuus ei ole kuitenkaan näkyvissä, ainakaan synonyymisten sanojen määrästä päätellen.

Metaforia vilisee kielessämme kaikkialla ilman, että edes välttämättä niitä huomaamme, niinpä ehkä itsellenikin yllätyksenä ilmauksia löytyi enemmän kuin alun perin kuvittelin, kunhan vain ymmärsi tulkita ilmaukset metaforisiksi. Metaforisia ilmauksia löytyi tutkimukseeni liittyen jonkin verran ja jaottelin löytämäni ilmaukset Lakoffin ja Johnsonin metaforateorian ja heidän käyttämänsä jaottelun perusteella. Jokaiseen kolmesta metaforaluokkaan löysin esimerkkejä teoksesta.

Vuorinen on onnistunut käyttää *Juoppohullun päiväkirjassa* rikasta ja vivahteikasta kieltä. Tässä valossa erilaisten synonyymien runsaus ei yllättänyt. Synonyymien runsaus heijastaa suomen kielen rikkautta. Tunnereaktiot, joita alkoholiin, humalaan ja krapulaan liitetään, ovat enimmäkseen negatiivisia. Koen, että tutkimuksellani on synonyymian kentällä annettavaa, vaikka tutkimani aineisto ei olekaan korkeakulttuurinen teos. Tai ehkäpä tämä juuri siksi onkin tervetullut lisä tämäntyypisessä tutkimuksessa.

Synonymian tutkimus on mielenkiintoinen ala. Koska teos on kirjoitettu puhekielellä eikä kirjakielellä, sanojen monimuotoisuus ja synonyymia ovat runsasta. Slangin osuutta tutkimuksessani onkin mielestäni vaikea sivuuttaa, eikä sitä tarvitsekaan. Eritoten slangi-ilmaukset tutkittavissa sanoissa olivat hyvin moninaisia ja moniulotteisia. Tällä tarkoitan sitä, että slangisanakirjan avulla opin, mistä moni slangisana on saanut alkunsa. Vieraiden äänneiden runsaus synonyymisissa sanoissa ei slangin historian valossa ollut kovin yllätyksellistä.

Tutkimuksen tavoitteet täyttyivät siltä osin, että synonyymisia sanoja ja ilmauksia löytyi sekä määrällisesti että laadullisesti runsaasti. Sanoja keksitään koko ajan lisää ja sitä mukaa syntyy sanoille myös uusia synonyymeja. Synonyymit eivät katoa minnekään, mutta niiden merkitys vain saattaa muuttua.

Leksikaalinen semantiikka ja semantiikka ylipäätään on jäänyt niin sanottujen suosittujen teorioiden jalkoihin. Erityisesti synonymian tutkimukseen kaipaisin lisää tutkimusta eri aihepiireistä. Koen, että omalla tutkimuksellani on tietynlainen kaksinaismoralismin kaiku. Tällainen aineisto on sanastoltaan vielä vuonna 2017 hiukan paheksuttavaa, tosin ei nyt kuitenkaan ehkä tabuna pidettyä enää. Silti televisio-ohjelmien anti nykyään on hyvin pitkälti tosi-tv:n muodossa juuri alkoholin erittäin runsasta käyttöä ja tätä etenkin nuorison keskuudessa saatetaan jopa ihannoida.

LÄHTEET

Aineistolähde:

Vuorinen, Juha (2006). *Juoppohullun päiväkirja*. 16.painos. Porvoo: Diktaattori Oy.

Kirjallisuuslähteet:

Alko Oy (2017). [Lainattu 18.3.2017]. Saatavilla: <https://www.alko.fi/>

Cruse, D. A. (1986). *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge university press.

Harvilahti, Lauri, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (1992). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Häkkinen, Kaisa (1990). *Mistä sanat tulevat*. Pieksämäki: Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo.

Häkkinen, Kaisa (1994). *Kielitieteen perusteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Idström, Anna (2005). *Taivaaseen liittyvien kielikuvien taustan variaatiosta*. [Lainattu 13.4.2017]. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Saatavilla: <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/suoma/pg/idstrom/taivaase.pdf>

Jarva, Vesa & Timo Nurmi (2009). *Oikeeta suomee. Suomen puhekielen sanakirja*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kangasniemi, Heikki (1997). *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Helsinki: Finn Lectura.

Karlsson, Fred (1994). *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino

Kempson, Ruth M. (1977). *Semantic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kielitoimiston sanakirja 2.osa (2006). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 140. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Koski, Mauno (1992). Erilaisia metaforia. Teoksessa: *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Toim. Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 13–32

Kuiri, Kaija (2004). *Semantiikan peruskurssi*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Kuiri, Kaija (2012). *Johdatus semantiikkaan*. Oy Finn Lectura Ab.

- Lakoff, George & Mark Johnson (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Larjavaara, Matti (2007). *Pragmasemantiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1077. Helsinki.
- Leech, Geoffrey (1969). *A linguistic guide to English poetry*. London: Longman.
- Leech, Geoffrey (1974). *Semantics*. Great Britain: Penguin Books.
- Leino, Pentti (1983). Mielikuvat kielikuvien takana. *Virittäjä*. 1983. [Lainattu 25.3.2017]. Saatavilla: http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/1983_107.pdf
- Leino, Pentti (2008). Merkilliset merkit ja merkitykset. Teoksessa: *Kieltä kohti*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Leino, Pentti (2011). Merkilliset merkit ja merkitykset. Teoksessa: *Kieltä kohti*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Lipka, Leonhard (1988). A rose is a rose is a rose: On simple and dual categorization in natural languages. Teoksessa: *Understanding the Lexicon*. Toim. Werner Hüllen & Rainer Schultze. Germany: Weihert-Druck GmbH. Darmstadt. [Lainattu 10.5.2017]. 355–366. Saatavilla: <https://epub.ub.uni-muenchen.de/5100/1/5100.pdf>
- Lyons, John (1995): *Semantics*. Volume 1–2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mukala, Ismo (2012). *Kulissien takana – kirjailija Juha Vuorinen*. [Lainattu 1.3.2017]. Saatavilla: <https://www.metropoli.net/lehtiartikkelit/kulissien-takana-kirjailija-juha-vuorinen/>
- Nikanne, Urpo (1992). Metaforien mukana. Teoksessa: *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Toim. Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 60–90
- Onikki, Tiina (1992). Paljon pystyssä. Teoksessa: *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Toim. Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 33–59
- Onikki-Rantajääskö, Tiina (2011). Kielikuvia kaikkialla. Teoksessa: *Kieltä kohti*. Toim. Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siirainen. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy. 49–65
- Paunonen, Heikki (2005). *Tsennaaks stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursana-kirja*. Helsinki: Wsoy.

- Paunonen, Heikki (2006). Synonymia Helsingin slangissa. Semanttinen synonymia Helsingin slangissa. *Virittäjä*. 2006: 3. [Lainattu 30.3.2017]. Saatavilla: http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/2006_336.pdf
- Päihdelinkki (2013). [Lainattu 30.3.2017]. Saatavilla: <https://www.paihdelinkki.fi/fi/tietopankki/tietoiskut/alkoholi/alkoholinkaytto-suomessa>
- Saanilahti, Marja & Kari Nahkola (2000). Suomalainen slangi kielellisenä ja sosiaalisena ilmiönä. *Sananjalka* 42.
- Spåra, Sami (2017). [Lainattu 16.4.2017]. *50 vuotta täyttänyt Juha Vuorinen ei vieläkään saa tunnustusta kirjailijana - "Näytöt eivät riitä"*. Saatavilla: http://www.iltalehti.fi/viihde/201703312200094951_vi.shtml
- Talouselämä (2016). [Lainattu 1.3.2017]. Saatavilla: <http://www.talouselama.fi/uutiset/tutkimus-suomalaisten-juomistyyli-haukutaan-turhaan-6532272>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2016). [Lainattu 11.3.2017]. Saatavilla: http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tilastot/aiheittain/paihteet_ja_riippuvuudet/alkoholi/alkoholijuomien_kulutus.
- This is Finland. (2017). [Lainattu 3.3.2017]. Saatavilla: <https://finland.fi/emoji/kalsarikannit/>
- Tiede (2003). [Lainattu 28.3.2017]. Saatavilla: http://www.tiede.fi/artikkeli/jutut/artikkelit/krapulassa_solukalvot_kapinoivat.
- Tilastokeskus (2016). [Lainattu 28.3.2017]. Saatavilla: http://www.tilastokeskus.fi/til/ksyyt/2015/ksyyt_2015_2016-12-30_tie_001_fi.html
- Turunen, Piia (2014). *Kännissä ja ohranjyvä silmässä – suomen kieli pursuaa humalaa*. [Lainattu 27.4.2017]. Saatavilla: <http://www.studio55.fi/vapaalla/article/kannissa-ja-ohranjyva-silmassa-suomen-kieli-pursuaa-humalaa/4555266>
- Vanhatalo, Ulla (2005). *Kyselytestit synonymian selvittämisessä. Sanastotietoutta kieltenpuhujilta sähköiseen sanakirjaan*. [Lainattu 23.2.2017]. Saatavilla: <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/suoma/vk/vanhatalo/kyselyte.pdf>

TAULUKOT

Taulukko 1. Alkoholin synonyymit (pl. oluet).

Synonyymit	Lukumäärä	Synonyymit	Lukumäärä
viina	80	punaviini	1
kossu	18	maljat	1
paukku	11	aine	1
pirtu	11	rauhanmalja	1
valkoviini	9	pontikkanaukku	1
viini	9	pänikkä	1
alkoholi	6	viinapänikkä	1
viski	6	tuliaisviina	1
brenkku	5	scnapss	1
huikka	5	Chopin	1
vodka	5	Brut Imperial Moet	1
votka	4	gin	1
Razebuz	3	juhladrinkki	1
viskipaukku	3	Chivas Regal	1
pontikka	3	Grant's	1
valkkari	3	maljat	1
kuohuviini	3	eliksiiri	1
hyla-valkovenäläinen	3	ruokajuoma	1
temppliemi	3	virtuaaliviinokset	1
litku	2	puuduke	1
kilju	2	koejuoma	1
eurokossu	2	alkoholipitoinen juoma	1
etanoli	2	kama	1
konjamiini	2	alkudrinkki	1
shampanja	2	möykkämehu	1
rommitoti	2	hapan	1
ponu	2	lasillinen	1
konjakki	2	Campari	1
ryyppy	2	virtuaaliviina	1
likööri	2	Viru Kangea	1
valkovenäläinen	2	rentoutusjuoma	1
paska	1	aamuviini	1
phaukut	1	drinkki	1
viinokset	1	avajaisryyppy	1
ihmisviina	1		
puudutusaine	1	Yhteensä	254 kpl
tärpätti	1		

Taulukko 2. Oluen synonyymit.

Synonyymit	Lukumäärä
keppana	11
kalja	10
bisse	9
keskikura	4
ketterä	4
keskiketterä	3
Karhu	3
keskikalja	2
Koff	2
olut	2
kilkali	2
pitkä	1
päiväkalja	1
kolpakko	1
Pripps	1
stobe	1
aamukalja	1
aamubisse	1
aamuolut	1
Yhteensä	60 kpl

Taulukko 3. Humalan synonyymit.

Synonyymit	Lukumäärä
juoda	36
vetää	27
känni	23
dokata	15
jurri	11
kurlata	10
ottaa	6
ryypätä	5
lipittää	4
kalsarikännit	4
korkata	3
tasoitella	3
humaltua	3
pelti kiinni	3
kietaista	3
nousuhumala	3
helikopterikänni	3
olla päissään	3
ympäripäissään	3
humaltua	2
olla päreessä	2
juovuspäissään	2
raapaista	2
tukkihumala	2
humala	2
sammumiskänni	2
hörppiä	2
tempaista	2
tissutella	2
lutkuttaa	2
boogie päällä	2
imuroida	2
nousta päähän	2
tutinat	1
kaatokänni	1
juoppohulluus	1
alkaa riuhtoa	1
hullunkurinen olo	1
imeä (pillillä)	1

Synonyymit	Lukumäärä
ottaa hipat	1
kännipäissään	1
heilahtaa naamaan	1
nasautella	1
kauhoa	1
kiskoa	1
tissuttaa	1
jurvelokänni	1
kepittää	1
jurripäissään	1
kaadella naamariin	1
juottaa	1
laskuhumala	1
hukuttaa	1
törpötellä	1
juovuksissa	1
rämpiä päähän	1
heittää naamaan	1
kajahtaa kaaliin	1
kantokunto	1
naulata	1
örveltää	1
aamupäiväjurri	1
päähän imeytyminen	1
aamujurri	1
minijurri	1
maksan rätiseminen	1
lipitellä	1
nautiskella	1
juopotella	1
hetkutella naamariin	1
sammumispiste	1
lärvit	1
vetäistä	1
läträtä	1
vedellä	1
tasakänni	1
Yhteensä	239 kpl

Taulukko 4. Krapulan synonyymit.

Synonyymit	Lukumäärä
kankkunen	19
krapula	13
vapina	5
tutina	4
polttarit	4
tärinä	4
viinakramppi	4
olo	4
kanuuna	3
kiimakrapula	2
jysäri	2
päänsärky	2
aamukrapula	1
delirium-kohtaus	1
juoppohulluuskohtaus	1
paha olo	1
tokkura	1
koomakrapula	1
hikoilla	1
teputtaa vauhkona	1
graavi-kankkunen	1
ganuuna	1
keskarikanuuna	1
palautumispäivä	1
krapulahikinen	1
pelkokrapula	1
hapero kondis	1
kankkusen perkele	1
Yhteensä	82